

SOURABHA NIRAJAN
(Fragrant Tributes)
Book of Poems.

ప్రథమ ముద్రణ
ఫిబ్రవరి 1987

No Copy-right after December 1992

వెల : పది రూపాయలు

ప్రతులకు :
ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు
టిలక్ రోడ్, హైదరాబాదు-1

విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్
విజయవాడ, హైదరాబాదు

ముద్రణ :
నాగార్జున ప్రింటింగ్ వర్క్స్
హైదరాబాదు-500 020.

గ్రంథకర్త జీవన వివరాలు

జననము

— 5 ఆగస్టు, 1907

బుచ్చిరెడ్డిపాలెం, నెల్లూరు జిల్లా.

తండ్రి - పట్టాభిరామిరెడ్డి

తల్లి - సీతమ్మ.

చదువు

— బుచ్చిరెడ్డిపాలెం, నెల్లూరు.

ఆంధ్ర జాతీయ కళాశాల

(1921-24).

విశ్వభారతి

(1924-27).

సమర పర్వము

— సర్కారుబడి వదులుట జనవరి 1921.

జైలు శిక్షలు - ఆరు మారులు.

1930, 31, 32, 33 లోను,

1940, 41, 42, 43 లోను,

కొంతభాగాల్లో జైలులో ఉండినారు. దాదాపు

4 సం॥లు జైలులో మకాం. ఎ బి సి క్లాసుల

ఫైదీగా, డెటిన్యూగా.

ఉద్యోగ పర్వము

— మంత్రిగా - మద్రాసు, కర్నూలు,

హైదరాబాదు, ఢిల్లీలలో - 186 మాసాలు

గవర్నరుగా - ఉత్తరప్రదేశ్ లో 62 మాసాలు

ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయ ప్రొఫెసర్.

జూన్ 1951 నుండి 57 వరకు.

సాహిత్య పర్వము

— తెలుగు భాషా సమితి అధ్యక్షులు - 1948 నుండి 1986

వరకు; ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ - ఆగస్టు

1957 నుండి డిసెంబరు 1982 వరకు;

కేంద్ర సాహిత్య అకాడమీ

1978 జనవరి నుండి 82 డిసెంబరు వరకు,

83 జనవరి నుండి రెండవతూరి;

జ్ఞానపీఠము - 1963 నుండి 1971 వరకు.

బెజవాడ గోపాలరెడ్డి

పుస్తకాలు

వేయి సోయగములు

దీర్ఘ కవితలు

‘ఆమె’ పంచకము

‘కవితా’ పంచకము

1. ఆమె (1978)
2. ఆమె జాడలు (1981)
3. ఆమె నీడలు (1981)
4. ఆమె తళుకులు (1982)
5. ఆమె చెణుకులు (1982)
6. స్ఫులింగాలు-తుషారాలు (1984)
7. స్వప్నహారం (1986)

1. కాలవాహిని (1979)
2. సాహిత్య సుందరి (1980)
3. ప్రసూన మంజరి (1981)
4. పరిమళ తరంగాలు (1982)
5. సాగర సమీరాలు (1983)
6. మలయ మారుతాలు (1985)
7. సౌరభ నిరాజనాలు (1987)

రాసున్నవి

బెంగాలీ నుండి (రవీంద్రునివి)

ఇక్బాల్ ఫిర్యాదు - జవాబు

1. రవీంద్రుని నాటికలు

ఇతర కవితలు (ఉర్దూ నుండి)

(5 పుస్తకాల సంపుటి)

2. కథలు - కల్పనలు

3. వాన చినుకులు

4. ఊర్వశి - కాళిదాసు

5. నైవేద్యము - స్మరణ

6. తాజ్ మహల్

అంకితము

మా తండ్రి

బెజవాడ పట్టాభిరామిరెడ్డి గారికి

(1867-68) (18-1-1916)

ఆ దినములలో జిల్లాలో ప్రముఖ పాత్రనే

నిర్వహించినవారు.

‘కాలిబాట’ అనే శీర్షిక నేను అనువదించిన రవీంద్ర సాహిత్యములో ‘వాన చినుకులు’లో తొలి శీర్షికలోని మాటే. కాని రవీంద్రుని కాలిబాటకు చాల దూరముగా నడిచింది నా కాలిబాట. కాని ప్రేరణ రవీంద్రునిదే.

‘సందన వన’మనునది ఇక్బాల్ ఊహ. మన దేశాన్ని తోటగా ఊహించినది ఆ ఉర్దూ కవియే. తోట ఒకటే తోటమాలీ ఒకడే. కాని రంగులు వాసనలు వేరే వేరే. రకరకాల చెట్లు, తీగెలు, పువ్వులు.

అట్లనే మన దేశములో అన్నీ వేరే వేరే. మతాలు, భాషలు, సంగీతాలు, నృత్యాలు, తినుబండారాలు, వేషాలు వేరే వేరు. ఈ భేదాలలో ఐక్యతను చూడాలె. పూలచెండులో రకరకాల పువ్వులు, ఒకే చెండుగా కట్టి మనోహరముగ చేశారు. అట్లనే రాజ్యాంగ చట్టము ఒక్కటే, పార్లమెంటు ఒక్కటే, రాష్ట్రపతి ఒక్కడే, సుప్రీంకోర్టు ఒక్కటే. భిన్నాలు ఉన్నవి. భిన్నాలను బంధించే నూత్రాలు ఉన్నవి. దేశము సందనవనమని, సమస్త జగత్తులో మెరుగైనది హిందూ స్థానము అన్న కల్పనను నేను విపులీకరించాను.

అనేక విషయాల్లో వంగభూమి అగ్రస్థానము వహించి ఉండినది. దార్మికముగా సంఘ సంస్కరణలో సాహిత్యములో చిత్రలేఖనములో మేధావులు పుట్టారు. స్వరాజ్య సమరములో వీరులు అనేక మంది అనేక త్యాగములు చేశారు. కష్టాలువడ్డారు. నా యువ దశలో మూడు సంవత్సరములు విశ్వ భారత్‌లో విద్యార్థిని, అదే నా స్వప్నభూమి యని దాని మహత్తును కొనియాడి నాను.

నేను చెప్పినవి కాక మిగిలిన కవితలు పాఠకులే చూడగలరు. మానవ శరీరము అందమైనదేగాక, స్థూలమైనా లలితమైన అనేక కళలను సృష్టించేది అన్నాను.

ఇట్లా సాగాయి సౌరభసీరాజునాల కవితలు. చాలమంది పెద్దలకే సీరాజునాలు పట్టాను. బ్రౌన్, కాటన్ మొదలు భవభూతి, రవీంద్ర, ఇక్బాల్‌ల వరకు మహనీయుల స్మరించాను. కొందరు మిత్రులను పలుకరించాను.

బ్రౌన్ కవిత డాక్టరు ఆరుద్ర షష్టి పూర్తి సంచికలో ప్రచురించినాను. ఎందరో మహానుభావులు అను త్యాగరాజుని వదములతోనే ప్రారంభమైనది పుస్తకము.

డాక్టరు ప్రొఫెసరు జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యం పెద్దమనిషి. పాండిత్యములో పెద్ద. స్వభావములో, నడవడిలో పెద్ద. వారు అంగీకరించి ముందుమాటలు వ్రాసినందులకు కృతజ్ఞతా నమస్కారము పెద్దదే చేయుచున్నాను. దీనిని వెలుగులోనికి తెచ్చిన శ్రీ ఆంజనేయులకు, శ్రీ జయప్రదకు మరల వందనాలు.

26-1-1987

శాంతి నికేతన్

నెల్లూరు.

బెజవాడ గోపాలరెడ్డి

వాస్తవ స్వప్నం—వాఙ్మయ చిత్రం

“నాది వృద్ధ వృక్షానికి చిగిర్చిన కిసలయాలు
 హేమంతంలో పూచిన పుష్పకోరకాలు
 సాహిత్యవనంలో దీనికి స్థానమున్నది
 అదే నా ఓర్పు;
 వానికి తగిన సౌరభాలు వాని కున్నవి.”

ఈ వృద్ధ వృక్షం ఈ శతాబ్ది చైతన్యాన్నంతా చేవగా నిలుపుకొన్న, అనుభవాల కొమ్మలను దిగంతాలవరకు చాచుకొన్న దౌడ్డ వృక్షం. చిగిర్చిన కిసలయాలు ఇంకా యౌవనాన్ని విరజిమ్మే హృదయాంచలాల రాగ రోచిస్సులు. ఈ చెట్టుకు హేమంతం వనంతస్మృతులను చర్వణం చేసుకొనే కవితావాక్కులకు సీమంతం. పూచిన పుష్పకోరకాలు పుక్కిటవట్టిన వచనకావ్య సంపుటులు. కవిగా జీవించటానికి వయసు ప్రమాణం కాదనే వరమనత్యాన్ని భవ్యమనోహరంగా ప్రదర్శించే ప్రౌఢవచోవిలాసం దీనికి పూచిన పుష్పకోరకాలు. జీవితానుభవాలను సవనవోన్మేషంగా వికసింపజేసే ఆ కవితాపుష్పాలు ప్రసరించే వరీమళ వైభవం కాలపురుష ప్రభావాన్ని జయించి సాహితీ నందనవనాన్ని సౌరభ సీరాజునాలతో వెలిగించే వాఙ్మయ కర్పూరపుంజం. వృద్ధ వృక్షం చిగురించటం ఒక చిత్రం; పుష్పించటం ఒక పుణ్యం; సౌరభాలను విరజిమ్ముటం ఒక సమ్మోదం. ఇటువంటి సన్నివేశాలు సాహిత్యంలో సర్వత్ర.

“Yet with these April sunsets, that somehow recall
 My buried life, and Paris in the spring
 I feel immeasurably at Peace and find the world
 To be wonderful and youthful, after all”

అన్న టి. యస్. ఇలియట్ మాటలు గుర్తుకు వస్తాయి. జీవన మాధుర్యాన్ని జ్ఞాపకం చేసే వర్తమానం గతంతో కూరుకొని పోయిన అనుభూతులను రాగసుధలుగా పొంగించి భావసమాధితో అమృతరదులను అభిసవ

కరించి అంతరమైన శాంతిని, అద్భుతమైన యౌవన కాంతిని మనిషికి ప్రసాదిస్తుంది. అతడు కవియైతే అక్షరరూపంగా అభివ్యక్తమయ్యే కాలాపీత వ్యక్తి. ఆ వ్యక్తికి, వ్యక్తిత్వానికి సజీవ ప్రతీక ఈ వృద్ధ వృక్షం. దానికే మారుపేరు డా॥ బెజవాడ గోపాలరెడ్డి.

“Stirring suddenly from long hibernation
I knew myself once more a poet
Guarded by timeless principalities
Against the warm of death”

అన్న రాబర్ట్ గ్రేప్స్ వాక్యాలు వృద్ధావస్థలో సొంతగొంతుక విచ్చి కావ్యగానం చేస్తున్న డా॥ గోపాలరెడ్డిగారి ప్రవృత్తికి ప్రతిధ్వనిగా విన వస్తున్నాయి.

“హృదయ కూపమునుండి చేదుకొని
అనురాగాలతో వదును చేసి
ఊహలతో చిత్రించుకొన్న
స్థిర స్వప్నాల స్మృతు లివి.
చెరగిపోయ్యే నిద్రకలలు కావు
మాసిపోయ్యే హరివిల్లులు కావు.
మెలకువతో, మనస్ఫూర్తితో అల్లిన
కవితాభావ ఉత్తరీయ మిది.”

రెడ్డిగారి కవితాత్మను వర్ణసుందరంగా వ్యక్తీకరించే భావచిత్రమిది. ఆయన కవితలన్నీ ‘స్థిరస్వప్నాల స్మృతులు’. వాస్తవం భావనామయమై చిరం తన కళానుభవంగా నిలిచిపోతే స్థిరస్వప్నం. దానిని మరల మరల నెమరు వేసుకొని పునరభివ్యక్తికి పాత్రం చేస్తే స్మృతి. మరపురాని అనుభవాల మనోజ్ఞ సృష్టి రెడ్డిగారిది. వారి అనుభవాలు గాఢమైనవని చెప్పేది ‘హృదయకూపం’. ఆ కూపజలానికి రుచి అనురాగం; తరగని ఊట తన్మయత్వపు టూహ. రెడ్డి గారి కలలు నిద్రలో వచ్చి జాగృతిలో కరిగిపోయేవి కావు; నిద్రకాని నిద్ర వారి కళాదృక్పథాలు సాదించే దార్శనిక ముద్ర. అందులో హరివిల్లులోని వైవిధ్యం ఉంటుంది; మాసిపోని మనోజ్ఞత వుంటుంది. మెలకువ, మానసికమైన నిజాయితీ వారి కవితకు అల్పిన అభివ్యక్తి. మేలిముసుగులా ఆవరించే కళాభి

వ్యక్తి వారి కవితాశక్తి. అల్లిక వారి భావనాశక్తి. వారి మాటల్లో - “భావాలకు లేదు రిటైర్మెంట్; స్మరణలకు లేదు రిటైర్మెంట్, పాతపడేది భాషకాని, కవిత్వం కాదు.”

A Poem is what happens when an anxiety meets a technique” అంటాడు లారెన్స్ డ్యూరెల్. ఈ మాట ముమ్మాటికీ నిజమని పిస్తుంది రెడ్డిగారి కృతులలో.

ఈ శతాబ్దిలో భారతదేశ చరిత్రలో తమ జీవిత ముద్రలను వేసిన మహా పురుషులెందరో ఈ దేశాన్ని తమతమ దార్శనిక నేత్రాలతో దర్శించి, ఉత్తేజితులై, తాము జనుగొన్న సత్యాలను తస్మయత్వంతో కీర్తించారు; తాదాత్మ్యంతో అనుభవించారు. ఉదాహరణకు - గాంధీజీ భారతాత్మను శీలదృష్టితో సత్యాన్వేషణ పరత్వంతో దర్శించారు; నెహ్రూజీ విభిన్నత్వంలో ఏకత్వ దర్శనం చేసి భారతాత్మను పునర్దర్శించారు; రవీంద్ర కవింధ్రులు భారతంలోని మార్మికదివ్య కళాసౌందర్యాన్ని మహాశిల్పిగా అభివ్యక్తీకరించారు. అరవిందులు భారతీయ తాత్త్విక జీవనతత్వాన్ని సాహిత్యవాహికద్వారా దార్శనిక మాధుర్యంతో కీర్తించారు; ఇలా ఎందరో మహానుభావులు. వారిలో డా॥ బెజవాడ గోపాలరెడ్డిగారిొకరు. వీరు ఆధునిక భారతదేశాన్ని అసేతుహిమాచల పర్యతం పర్యటించి, ఆయాప్రాంతాలలో నున్న సాంస్కృతిక విశేషాలనన్నింటినీ సమీక్షించి, వాటి శక్తియుక్తులనూ, జీవశక్తులనూ, చారిత్రక నేపథ్యంతో తులనాత్మక దృక్పథంతో సంభావించి, తమ జీవితగాథలో మరపురాని అధ్యాయాలుగా, తమ సాహితీయాత్రలో అమృతపాదేయాలుగా సంపాదించి, కవితామయ వాక్కులతో కళామయ భావగీతికలుగా ఆలపించి, ఆనందించే సహృదయ ప్రతిభా విచక్షణులు; సంతత సృజనాత్మక సాహితీ తపస్సులు. డా॥ బెజవాడ గోపాలరెడ్డిగారి కవితా సంపుటలన్నీ వారి భారతదర్శనం లోని ఆత్మాశ్రయ కళారోచిన్సులను సంపదించుకొన్న సన్నివేశాలే; సంఘటనలే; వాస్తవ సత్యాలే; కాంగ్రెస్ కార్యకర్తగా ఉద్యమించినా, రాష్ట్రమంత్రిగా, ముఖ్యమంత్రిగా గద్దె నెక్కినా, కేంద్రమంత్రిగా బాధ్యత స్వీకరించినా, గవర్నరుగా పరిపాలించినా, సాహిత్య అకాడమీ అధ్యక్షులుగా వాఙ్మయ జగత్తులో విహరించినా, మరే పదవిలో నున్నా, పదవి లేకున్నా డా॥ బెజవాడ గోపాలరెడ్డి గారు భారతదేశాన్ని పర్యటించటం మానలేదు. ఈ దేశంలోని సాంస్కృతిక కళావైభవాన్ని

సమీక్షించటం మానలేదు. దానినే తన జీవిత చరిత్రగా వ్యాఖ్యానించుకోవటం మానలేదు. ఒక్కమాటలో చెప్పాలంటే గోపాలరెడ్డి గారు వ్యక్తిగా జీవిస్తున్న భారతీయ సాంస్కృతిక సమన్వయ కళాదర్శన శక్తి. ఆయన ఆసక్తిని ఆకర్షించిన, స్పందింపజేసిన, అనురంజింపచేసి, అనుజీవింప చేసిన ప్రత్యంశం కవితా ఖండికగా జాలువారటం విశేషం.

“నా కావ్యరచన విన్న పండితుడు
మీ అనుభవాల ఆత్మకథ అన్నాడు
కాదండీ -- అనుభవాల ఆత్మకథ కాదు
భావాల ఆత్మకథ
కేవల కల్పనల కథ అన్నాను” —

అన్నా రొకచోట రెడ్డిగారు. అనుభవాలను ఆఖ్యానిస్తే ఆత్మకథ కావచ్చు; కాని, అనుభవాలను భావనాశక్తితో ఉల్లేఖిస్తే కవితామయమైన కల్పిత గాథగా రాణిస్తుంది. అనుభవంతో కవితను రంగరిస్తే ఆత్మకథ అవుతుంది; కవితగా అనుభవం పల్లవిస్తే కావ్యమౌతుంది. గోపాలరెడ్డి గారి ఆత్మకథ ఈ రెండవ తెగకు సంబంధించింది. దాన్ని వారు ‘భావాల ఆత్మకథ’ అనీ, “కేవల కల్పనల కథ” అనీ చమత్కరించారు.

డా॥ బెజవాడ గోపాలరెడ్డి గారు దాదాపు డెబ్బై యేళ్ల వరకూ రవీంద్ర సాహిత్య సౌరభాలకు తెలుగు నీరాజనాలను సమర్పించారు; జీవితంలోని మూర్తిక కళా సౌందర్యాన్ని మనసారా ఆరాధించారు. ఆ ప్రభావంలోంచి ఏడు పదుల వయస్సులో బైటపడ్డారు. తెలుగులో సొంతగా కవితా ఖండికలను వ్రాయటం ప్రారంభించారు. అవి పుంఖానుపుంఖంగా సంపుటలుగా వెలువడు తున్నాయి. ఇంత కవిత్యం ఆయనలో ఇన్నాళ్ళుగా ఎలా దాగి ఉంది? ఎలా ఆగి ఉంది? అని ఆంధ్రలోకం ఆశ్చర్యాన్ని ప్రకటించింది. రెడ్డిగారికి—

“నిద్రా యమునా నైకతాల
స్వప్న వంశీధరుని
మోహన రాగము వినవచ్చింది”

వారి నిద్రలో నైతం- “నిద్రాభంగము కానియక
మెలకువతో ప్రవహించుచున్నది
స్వప్న సరస్వతి అంతర్వాహినియై”

రెడ్డిగారి అనుభవంలో-

“నిద్ర ఆమ్రకుంజములో స్వప్నము
కూడితముల ఆలపించు కోకిల
వసంతములనే గాక అన్ని రుతువులలో ఆలపించును
వంచమ స్వరముననే గాక అన్ని స్వరములలో ఆలపించును”

ఒక్కొక్క కవికి ఒక్కొక్కవిధమైన అభివ్యక్తి ఉంటుంది ; ఒకరకమైన నూత్ని ప్రవృత్తి ఉంటుంది; ఒకరకమైన పదబంధ సృజనాశక్తి ఉంటుంది: వాటిలో మనం చూచి, ఈదిలే తప్ప ఆ కవితలో మనం అవలీలగా విహరించలేం. రెడ్డిగారి కవితలో కూడా వారిదైన అభివ్యక్తి, నూత్ని ప్రవృత్తి, పదబంధ సృజనాశక్తి మొదలైనవి బలంగా కనపడతాయి. వారి కవితలో ‘స్వప్నీకరణ’ విధానం ఒక టెక్నిక్. అభివ్యక్తిలో దానిపాత్ర ప్రధానం. ‘నిద్ర’, ‘స్వప్నం’ అనే మాటలు టీకతంలోని అపస్తంభం సంబంధించినవి కావు వారి కవితలో. ‘నిద్ర’ అంటే సుప్త చెతన్యావస్థ; లేదా భావనమాధి స్థితి. ‘స్వప్నం’ అంటే అవ్యక్తనుందరంగా సుప్త చైతన్యంలోంచి లతలాగా ఎగబ్రాకి చైతన్యావస్థలో ప్రసూనంలా పరిమళించే, విశ్లేషించటానికి వీలులేని భావాభివ్యక్తి. లేదా

“వాస్తవికతను ఉన్నత శిఖర తుషారాలకు
కొనిపోయి
కల్పనాచందనమును అలమి
కవితాత్మకముగ దర్శించుట
ఉన్నదానిని ఊహాపక్షముల తొడిగి
మనోజ్ఞముగ చిత్రించుట
శిలను శిల్పముగ చెక్కుట
అంగములకు కళాన్నందన కలిగించుట
మాటలను రసభరితమొనర్చి
గీతమాలికలుగ అల్లుకొనుట

వీరకృపాణమును ఆనలశిఖలపై సానబెట్టుట
సత్యమును భావనా స్ఫుర్నవేదితో స్ఫుర్పించి
సువర్ణకాంతుల చిందించుట
స్వప్నీకరణయగునేమో!
మిథ్యను వేషభూషలతో ఆలంకరించుట కాదు".

స్వప్నాన్ని మనోవిశ్లేషణ సిద్ధాంతాన్ని అనుసరించి వివేచించటం నేటి శాస్త్రజ్ఞుల పరిపాటి. రెడ్డిగారి 'స్వప్నీకరణ' విధానాన్ని మననం చేసుకొంటున్నప్పుడు యూంగ్ స్వప్నాలను గురించి చెప్పిన ఈ క్రింది మాటలు జ్ఞాపకానికి వస్తాయి.

"I was never able to agree with Freud that the dream is a 'Facade' behind which its meaning lies hidden—a meaning already known but maliciously, so to speak, withheld from consciousness. To me dreams are part of nature, which harbours no intention to deceive but express something as best it can, just as a plant grows or an animal seeks its food as best it can'. రెడ్డిగారి స్వప్నం మనోవిశ్లేషణ పద్ధతితో పరిశీలించ తగింది కాదు. వారి 'స్వప్నీకరణ' విధాన వివేచనతో సమీక్షింపదగింది. "Writing is nothing more than a guided dream"— అంటాడు జార్జి లూయిస్ బోర్స్.

డా॥ బెజవాడ గోపాలరెడ్డిగారి కవిత వాస్తవికతను మూలంగా బలంగా నిలుపుకొంటుంది. కథనాన్ని కాండంగా పెంచుకొంటుంది. ఉల్లేఖాన్ని కొమ్మలుగా వ్యాపింప చేసుకొంటుంది; ఉక్తివైభవాన్ని ఆకులుగా, చిగుళ్లుగా అందగించుకొంటుంది; అలంకార సౌకుమార్యాన్ని ప్రసూనాలుగా పొటమరింప చేసుకొంటుంది; 'స్వప్నీకరణ' సౌరభాన్ని నీరాజనంగా సమర్పిస్తుంది. ఈ సంఘటికి 'సౌరభ నీరాజనాలు' అనే పేరుంచటంలో గల పరమార్థం ఇదేనేమో!

ఈ సంఘటిలో 23 కవితాఖండిక లున్నాయి. వాటిలో దాదాపు 20 ఖండికలు వాస్తవజీవితానికి సంబంధించినవే. కొన్ని వ్యక్తులకు సంబంధించినవి; మరికొన్ని సంఘటనలకు సంబంధించినవి. వీటిని రెడ్డిగారు ఆ కవితల్లో పఠితకు తెలిసేటట్లు వ్యక్తం చేస్తారు; లేదా వాచ్యం చేస్తారు. ఉదాహరణకు ఒకటి. రెండు---

వి. పి. బ్రౌన్ చారిత్రక వాస్తవవ్యక్తి. ఈయనకు 'ఎందరో మహాను బావులు-- అందరికి వందనములు' అనే త్యాగయ్య సూక్తితో సమస్కరిద్దామని ఆ వ్యక్తిని 'స్మృతిపేటిక' నుండి బయటకు తీస్తారు రెడ్డి గారు. ఆయన వెంట 'ఇంజనీర్ కాటన్' కూడా లేచి వస్తాడు. వారి సేవలను వాస్తవ దృష్టితో సమీక్షిస్తారు. అలాగే షాజహాన్ పాత్రను పరిచయం చేసేటప్పుడు, 'విదుషీమణి' ని, 'కలాక్షేత్రాన్ని' 'కాంగ్రెసు శతాబ్ద్యుత్సవాలను' గురించి వ్రాసేటప్పుడూ వాస్తవాల వ్యక్తికరణను రెడ్డి గారు తమ కవితావస్తువులకు పునాదిగా తీసుకొంటారు; మూల శక్తిగా నిలుపుకొంటారు.

“కాటన్ పాతాళగంగను పైకి పిలిచాడు

బ్రౌన్ తాళవత్రశయనయైన సాహిత్యాన్ని

వెలుగులోకి తెచ్చాడు.”

ఇది వాస్తవం. కాని, 'పిలిచాడు' 'తాళవత్రశయన' అనే పదాలతో వాస్తవానికి వన్నె పెట్టారు. కవితాచ్ఛాయలు వాస్తవానికి కల్పించారు. నిరవయవ రూపకంలాగా భాసించే ఈ సూక్తి చమత్కారం రెడ్డిగారి వాస్తవోక్తులకు వన్నె చిన్నెలుగా వెలుగొందుతూ ఉంటుంది. పాతాళ గంగకూ, తాళవత్రశయన యైన సాహిత్యానికీ ప్రచ్ఛన్నంగా శ్రీత్వాన్ని ఆరోపించటం జరుగుతున్నది. 'తాళవత్రశయన' అనే ఖావ చిత్రం భావనామధురం; కవి ప్రతిభాజన్యం. వన్నెలేని వాస్తవ కథనం రెడ్డిగారి కలానికి చేతకాదు; వన్నె పెడుతున్నట్లు విశేష యత్నాన్ని ప్రకటించటం రెడ్డిగారి ప్రతిభకు విరుద్ధం; రెడ్డిగారి కవిత వాస్తవ స్వప్నం; వాఙ్మయ చిత్రం.

“మైపాడు తీరం” కావ్యఖండిక అంతా దాదాపు వాస్తవ కథనమే. ఉప్పు సత్యాగ్రహాన్ని గూర్చిన స్మృతి సంపుటి అది. “అపూర్వ సంచలన చారిత్రాత్మక శాంతి సమర సైనికులు పౌరాణిక యుగాల నయనాలు తిలకించని త్యాగదృశ్యాలు”- మొదలైన చరణాలు ఆవాస్తవంలో దాగియున్న గొప్ప తనాన్ని, వన్నెను వాసిని వ్యాఖ్యానించే వచన సూక్తులు. రెడ్డిగారు తనను ఉత్తేజపరిచిన జాతీయోద్యమానికి సంబంధించిన వస్తువు నెంత వాస్తవంగా చిత్రించగలరో, తనను ఉల్లాసపరిచిన సన్నివేశాన్ని కూడా అంత వాస్తవంగా అంత రమణీయంగా రూపొందించగలరు. 'స్టీవ్ లెస్' కవిత అటువంటిది.

రెడ్డి గారి కవితకు కథనకౌశలం ఒక కళ. Poetry is a comforting piece of fiction set to more or less lascivious music'' అని హెచ్. యల్. మెన్ కెన్ అన్న మాటలు పీరి కవితకు వర్తిస్తాయి. కథనంలో రెడ్డి గారిది విశేషఫణితి. వస్తువును వర్ణించి చెప్పే వైఖరిలో పీరు కథకులుగా, వివేచకులుగా, భావుకులుగా - మూడు విధాలుగా మనకు కనిపిస్తారు.

స్వీయగాథను కమనీయంగా చేప్పే కథకులుగా 'కాంగ్రెసు శతాబ్ది' కృతిలో కనపడితే; వివేచకులుగా 'యశోదానందన' కావ్యఖండికలో వ్యక్తమౌతారు; భావుకులుగా 'ఫ్రెడీషాజహాన్'లో ప్రత్యక్షమౌతారు.

“నా జీవితమున మహా తర సంఘటన
ఏమని ప్రశ్నించిన -- కాంగ్రెసు సంబంధమని
నిస్సంశయముగ చెప్పగలను----
కాంగ్రెసు తల్లి ఒడిలోనే పెరిగాను
కాంగ్రెసు చేయిపట్టే నడిచాను
ఆమె కరదీపికలే త్రోవను చూపాయి
యశోవా మృత్యోర్వా యను దీక్షతోనే జీవితాన్ని గడిపాను”

ఇలా సాగే కథనం జీవిత సింహావలోకనం ; ఆత్మకథ వంటి ఆత్మావలోకనం. కథను చెప్పే చిక్కదనం పఠితను కదలనియదు. ఆసక్తిని వదలనియదు. ఆసక్తి నుండి ఆలోచన వైపు మళ్ళించేది కథనంతో ప్రతిఫలించే వివేచనం.

“ఔన్నత్యాలకు కేంద్ర బిందువై నిలిచాడు శ్రీ కృష్ణుడు
ఆకర్షించేవాడు; ఆకర్షింపబడేవాడు
ముముక్షువులకు మార్గదర్శకుడు కృష్ణుడు
కళాప్రియులకు సంగీతకృష్ణుడు
ఆరాధ్యదైవము
రాజకీయవాదులకు రాయబారకృష్ణుడు
ప్రేరణ కారకుడు
శృంగార రసజ్ఞులకు బృందావన కృష్ణుడు

రోమాచింతము కల్గించువాడు
ప్రేమ పూజారులకు రాధాకృష్ణుడు
అదర్శ ప్రణయవాది"

ఈ వాక్యాల నన్నీ కలిపి 'గోపాలోపనిషత్తు' అని పిలవాలనిపిస్తుంది వలె. శ్రీకృష్ణ తత్త్వ దుగ్ధం నుండి తేల్చిన నవనీతం ఈ వివేచనం. కథనంతో ఆగితే రచయిత కూర్పురి; వివేచనంతో వెలిగితే రచయిత తీర్పురి; మరి థాపుకత్వంతో పరిమళిస్తే రచయిత నేర్పురి. డా॥ బెజవాడ గోపాలరెడ్డి గారు మూడింటిసి ముడివేయ గలిగిన గడుసరి.

"ముంతాజ్ ప్రేమ, స్మృతి కేంద్రము కాగా
తాజ్ సౌందర్యం పలయమైనది.
ఆహ్లాస కమనీయ కమలమైనది
ప్రేమ కంఠమున వేసిన
సౌందర్య పర్రహారము
ఇచ్చినమాట పండిన అందాల పండు
వియోగ దుఃఖ హృదయము మారి
సౌందర్య విలాసాల చంద్రకాంత మాయెను"

కథనంతో సంశ్లిష్ట భావచిత్రాలను అందించటం రెడ్డిగారి పరిణతికి వతాక:

ఉల్లేఖం రెడ్డి గారి కవితకు ఊపిరిగా నినదిస్తుంది. ఊహాశాలికి ఉల్లేఖం ఊయల లూగినట్లుంటుంది. రెడ్డిగారు ఈ ఊయలలో ఊగే రసికులు. జాతీయ పక్షి మయూరాన్ని గురించి వ్రాస్తూ ముగింపులో ముక్తాయంపుగా ఉల్లేఖంవంటి సూక్తి విలాసాన్ని వెలార్చారు రెడ్డిగారు.

"ప్రకృతి ఒనగిన రమ్యసంపదే మయూరము
వివిధ సృష్టి సౌందర్యములలో
ప్రముఖమైనదే మయూరము
అందులకే ప్రజపాలుని
వియ్యము పొందింది మయూరము
కుమారుని వాహనమయ్యింది మయూరము".

కోకిలను గురించి వ్రాసిన కవితలోకూడా ఈ కొనమెరపు మెరిపించారు.

“నెరజాణ సువర్ణ భుజములపై
సొంపుగ వాలేది కోకిల
పంచమమున నవ్వేది కోకిల
కోకిల సాహిత్యసంపద మర్యాద.
వనంత విపిన పవనములతో
శ్రుతి కలిపే వర్ధానశీన్ కోకిల.”

రక్తిని, ఆనక్తిని ప్రకటించేటప్పుడే కాక భక్తిని ప్రదర్శించే టప్పుడు కూడా రెడ్డిగారి రచనా పద్ధతిని తరచుగా ప్రయోగిస్తూ ఉంటారు. దేశభక్తిని చాటే ‘నందనవనము’ లో కవితచేసే కొనవిరునప్పు--

“మన స్వప్నసీమ, సువర్ణభూమి
పుణ్యవసుంధర, వందేమాతరం
అదే మన హిందూ స్థానము
అదే మన పువ్వుల తోట
అదే మన ఆనంద నందన వనము
కలకంఠముల శకుంతలము మనము.”

రెడ్డిగారి ఉక్తివైభవాన్ని సూక్తి మూక్తికాలుగా, భావ చిత్రాల నందించే పద సంవిధానాలుగా వింగడించవచ్చు. సూక్తులను చెప్పటం విజ్ఞతకు చిహ్నం. రెడ్డిగారు సామాన్య విషయంనుండి అసామాన్య విషయంవరకూ సూక్తులను మూక్తికాలుగా వెలయింపగల వివేకవంతులు. మచ్చుకు కొన్ని--

“గిరిగింతలు పెట్టొచ్చు
విసిగించరాదు
చలోక్తులు చేయవచ్చు
కోపము పుట్టింపరాదు.”

“నిండుబ్రతుకు బ్రతికేవాడు
ముదిమి దర్వాజాగుండ దాటవలసినదే.”

“ఏసూత్రానికి, ఏనియమానికి, తర్కానికి
లోంగేదికాదు జీవితశాస్త్రము.”

“సంయోగము ఎడారివలెనే భూస్యము
వియోగము ఎడారివలెనే అసంతము”

“మన్మదుని నాటకములో గెస్టు ఆర్టిస్టు కోకిల.”
“సౌందర్యాసలము దహించేది మాత్రమే రాదు
కాంతినిచ్చి ఉత్తేజమునూ కలిగించేది.”

కవితలో రెడ్డిగారందిచే భావచిత్రాలు ప్రౌఢభావుర హృదయ స్నేహ
వత్రాలు. ఎడారులను గురించి వర్ణిస్తూ-

“ప్రకృతి నీరవయోగసమాధిలో కూర్చునే ప్రదేశాలు
సూర్యుడు చందశాసనుడై ప్రజ్వరిల్లే నిష్ఠురజ్యేత్రాలు
వాయువు వేడిని జూరుకొని
ఇసుకదుమారములు తూర్పార పట్టే వల్లలు,”

అన్న భావచిత్రం రూపానుభూతిని అందింపగలిగిన రూపకచిత్రం.

“కోకిల దర్బారులో కవులు స్తోత్రపాఠకులు
ఆస్థాన కవులు”

కోకిలను శ్రీకృష్ణదేవరాయలుగా గద్దె నెక్కించిన భావచిత్రం.

“వల్లె నుండి వల్లెకు అల్లకొన్న మట్టి తీగ”

కాలిబాటను గురించి ఇంతవరకు తెలుగులో వెలువడని కొత్తభావన.
ఇటువంటివి రెడ్డిగారి కృతులలో వెదకబోతే కాలికి తగిలే తీగలు; వారి కవితా
మందిరంలో సహజంగా అమరియున్న మణిదీపాలు.

“వాస్తవాలు, స్తవాలు
వాస్తవాలు కాని కల్పనలు ఉండాలి
ఆభరణాలుగ కవితా సుందరికి.
కవితాసుందరి దినగా ఎప్పుడు ఉండదు
నగ్నత్వం సత్యానికే, కవితకు కాదు.
అలంకారాలు, ఆభరణాలు, మైహుతలు
అత్తర్లు, వేణీవినోదాలు ఆహేలావిలాసినికి.
కవిత సామాన్య కాదు, నెరజాణ”.

కవిత్యం గురించి రెడ్డిగారి భావా లిందులో వ్యక్తమౌతున్నాయి. కవితా సుందరికి విరుద్ధ విషయాలను అలంకారాలుగా పేర్కొనటం ఇందు లోని విశేషం. వాస్తవాలు, స్తవాలు, వాస్తవాలు కాని కల్పనలు-- ఈ మూడూ కవితాసుందరికి అలంకారాలుగా ఉండాలని కవి అభిప్రాయం. ఇది ఎలా సాధ్యం? చూడండి---

“ఎప్పటిదో ఈ కాలి బాట
నాగరకత ఆధునికతల
దెబ్బలకు తాళకొని
జనుల ఆకట్టు కొనుచున్నది
----నీరు లేని నెలయేరువలె
ఏ శతాబ్దములో పుట్టిందో
చక చక సాగుతున్నది ముందు చూపుతో
రానున్న శతాబ్దానికి”

ఇది కాలిబాట వర్ణనం. దాని ప్రాచీనత ఈ కథనంతోని వాస్తవసత్యం; దాని గుణకీర్తనం స్తవం; ఉపమానంతో దాని స్వభావాన్ని ఉద్దీప్తం చేయటం కల్పనం. ‘నీరు లేని నెలయేరు’ గా కాలిబాట ఎంత వాస్తవంగా తోస్తుందో, అంత కల్పనగా కూడా భాసిస్తుంది.

నగ్నత్వం కవితకు నగుబాటు కలిగిస్తుంది. రెడ్డిగారు అక్కడక్కడా నగ్నంగా వస్తువును నడిపిస్తూనే చప్పన ఒక జలతారు ఓణిని కప్పివేస్తారు. బాచిత్యంతో పాటు బాజ్జుల్లంకూడా కవిత కేర్పడుతుంది. మచ్చున కొక్క ఉదాహరణం.

“నడకలో కాళ్ళు నడుము
రెంతు పాత్రధారులే.
నడుమును మోస్తూ కాళ్ళు కదలిక మొదలిడుతాయి
నడుము కాళ్ళ నడకకు ఊగుచు నుంటుంది”---

ఇంతవరకూ కవిత నగ్నంగానే నడుస్తున్నట్లుంటుంది. వెంటనే కవి-

“అంబారీలో కూర్చున్న రాణివలె
ఒంటె మీద కూర్చున్న ప్రయాణికునివలె

ఒక్కొక్క వైపు నుండి చూస్తున్నప్పుడు
వేరువేరు అందాలు, అనందాలు”.

అని మేలిముసుగు వంటి అలంకారాన్ని అందగించచేస్తాడు. దానితో నగ్నత
పోయి కవితకు ఉద్విగ్నత అలవడుతుంది.

రెడ్డి గారి కవిత హేలావిలాసిని. ఆమెకు అలంకారాలు కావాలి.
ఆభరణాలు, మైపుతలు, అత్తర్లు, వేణీ వినోదాలుకూడా కావాలి.

“గత శతాబ్దులకు ఆగామి శతాబ్దులకు
చుట్టరికము కలిపే వారధివలె అమరింది”

అని కాలిబాటను పర్చించినప్పుడు కవిత అలంకారం చేసుకొన్నది.

“టీవిత మాగాణంలో నాటిన అశ్రుబీజాలు
చిదునప్పుల విత్తనాలు మొలిచేది ముదిమిలోనే”

“ముదిమి దుప్పటి కప్పకొని
చాపు చలిని ఎదుర్కొంటాడు.”

ఈ వాక్యాల్లో కవిత ఆభరణాలను అనువుగా అలంకరించుకొన్న వైఖరి
గోచరిస్తుంది.

“ఒంటి మీది అందాన్ని మూటగట్టి
కంఠము లోవల మూత వేసింది
శివుడు కరకంఠుడైతే
కోకిల కలకంఠము అయినది”

ఈ చరణం కవితకు మైపుత వంటిది.

“అంద్రుల కేమి తెలుసు ఎడారుల వైశాల్యం?”

“పౌరణి రాణి; వెన్నెల రాత్రులు చెలికత్తెలు”

ఇటువంటి వాక్యాలు అత్తర్ల వాసనలు గుబాళించే అక్షరపాత్రలు.

“మరణము వండించిన అశ్రుబీజాలు

శ్రావణము చల్లిన శీకరాలకు

అంకురాలై పెరిగాయి.

పుష్పించాయి, ఫలించాయి

స్మృతి సుమన స్సౌరభాలు

స్మరణ పలమాదుర్యాలు
విదుషీమణి హృదయములో దాగిన వాంఛలే
క్రియాన్వితములై కూజితాలుగ
విపినవనములలో ముఖరిత మైనవి"

భావాభివ్యక్తిని ప్రదర్శించే ఈకావ్యభాగం కవితా వేణీవిలాసం వంటిది. కావ్యరచనకు శోభను గూర్చే అలంకారాన్ని స్వర్ణమాత్రంగా చెప్పి వదిలేస్తే అలంకరణం; అర్థాలంకారాన్ని ప్రౌఢంగా నిర్వహిస్తే ఆభరణధారణం; చమత్కార కారకమైన ఉక్తిని సంపదిస్తే మైపూత; ఆలోచనను రేకెత్తింపజేసే పతాకవాక్యాలను పవరింప చేస్తే అత్తర్ల గుఱాళింపు; ఒక భావాన్ని సాంగంగా, సమన్వయ సుందరంగా అల్లినట్లు ఆవిష్కరిస్తే వేణీవిలాసం. ఇలా అలంకరింప బడిన కవిత సామాన్య కాదు; నెరజాణ. అని గోపాలరెడ్డి గారి తీర్పు. ఇక్కడ సామాన్య అంటే సామాన్యరాలనీ, వేశ్య అనీ అర్థం వచ్చే అవకాశం ఉన్నా మొదటిదే ముచ్చటైన అర్థం. నిరలంకారంగా ఉన్నా సాలంకార స్ఫూర్తిని పృక్తి కరించే ప్రౌఢత్వం అసామాన్యమైన నెరజాణ లక్షణం. నెల్లూరిలో పుట్టినరెడ్డిగారి కవితకు యీ లక్షణం వేరేచెప్పాలా? "అచట బుట్టిన చిగురుకొమ్మైన చేవ".

డా॥ బెజవాడ గోపాలరెడ్డి గారిని నెల్లూరు వారనటం ఎంత ఉచితమో అంత అనుచితం కూడా. వారే అన్నారు----

"నేను విశ్వ భారతి వాడిని
ఏ తెలుగు నాటికో
నెల్లూరు సీమకో
అంటిస్తే ఇరికిస్తే ఎట్లా?"--అని.

ఆ మాట నిజం. జాతీయస్థాయిలో నాయకత్వం వహింపగలిగిన తెలుగు వారిలో డా॥ బెజవాడ గోపాలరెడ్డి గారు ప్రముఖులు. రాజకీయ సాహిత్య సాంస్కృతిక రంగాలలో తలపండిన అనుభవంతో భారతాత్మను దర్శించి, వ్యాఖ్యానింప గలిగిన మహావ్యక్తులలో తెలుగునాట డా॥ బెజవాడ గోపాలరెడ్డి గారినే నేడు మొట్ట మొదటగా పేర్కొనాలి. ఒక విధంగా-- 'కనిష్ఠినాధిష్ఠితు' లన్నా వాస్తవమే అవుతుంది.

"నాది విశ్వభారత దృష్టి
భారతీయాభిమానము"

అనే పంతులతో ఈ కావ్యం ముగుస్తుంది. రెడ్డిగారి దేశాభిమానం అసస్య సామాస్యం. వారి హృదయం భారతీయం; చూపు విశ్వభారతీయం; నాలుక తెలుగు జాతీయం; శ్వాసకోశాలు సంగీత సాహిత్యాలు; నడక సౌజన్యం; నవ్వు రసితత్వం; పిలుపు సహజీవనం; తలపు మధుర భావనం; బాట గాంధీయం; పాట జాతీయం. రెడ్డిగారు నిలబడితే హిమవత్సర్వతం తెలుగుదనంతో వెలుగునింపుతున్నట్లుంటుంది; మాట్లాడితే ఈ శతాబ్ది స్వీయ మధురస్మృతులను నెమరు వేసుకున్నట్లుంటుంది. ఆయన సాహితీ బంధువు; కళా సింధువు. మనిషి, మనీషి. కవి, రవి.

భారతదేశం రెడ్డిగారి స్వప్నభూమి. అందుట్టో తెలుగుదేశం పురిటితల్లి; వంగదేశం పెంపుడు తల్లి. రెడ్డిగారి కవితలో తెలుగువారి జీవితం కాలిబాటలా అల్లుకొనిపోయి వుంటుంది; వంగభావనం కళాక్షేత్రంగా లాస్యం చేస్తూంటుంది; భారత దర్శనం సందశవనంలా సౌరభ సిరాజనాల సర్పిస్తుంది.

ఇక్బాల్ మహాకవి రచించిన 'సారే జహానె అచ్చా హిందూస్థాన్ హమారా' అన్న గీతం గోపాలరెడ్డిగారి కవితాత్మను రసోల్లానంగా ఉప్పొంగించింది. ఆ మాటలను తెలుగులో పాడుకొంటూ తన గొంతుకను వినిపించిన దేశాభిమాని డా. గోపాలరెడ్డి:

“చెట్లు వేరే వేరే
కాని తోట ఒక్కటే
వేళ్ళను బిగించుకొని, ఊడలు దింపుకొని
కొమ్మల ఎత్తుకొని ఎన్ని అందమైన చెట్ల వరుసలు
మెత్తని చిగురులు, విచ్చని మొగ్గలు, చక్కని పువ్వులు
రకాల రంగులు, హాయిని కూర్చే వాసనలు
విపిన చైత్ర పవనాలు, శ్రావణ మేఘాలు
జ్యోత్స్నా విహ్వల రజనులు
అరుణ ప్రభాతాలు సంద్యలు
మన స్వప్నసీమ, సువర్ణభూమి
పుణ్య వసుంధర, వందేమాతరం
అదే మన హిందూస్థానము
అదే మన పువ్వుల తోట”.

ఆ పూలతోటలో ఎనభై ఏళ్ళుగా పాదులు త్రవ్వి నీరు పెడుతున్నవాడూ, పూలను కోసి దండలు గుచ్చుతున్నవాడూ, పొడుగువాడూ, పొంకమైనవాడూ అయిన తోటమాలి డా॥ బెజవాడ గోపాలరెడ్డి గారు. ఆ తోటమాలి ఎన్ని భాషలు మాట్లాడినా తెలుగులో కవిత్యం వ్రాయటం విశేషం. అదే మన కబ్బిన అదృష్టం.

గోపాలరెడ్డి గారు జాతీయవాది; శాంతిప్రియులు; జీవితమంతా కాంగ్రెసుకే అంకితం చేసిన అకుంఠిత దీక్షాదళులు. శతాబ్ద్యుత్సవాలు చేసుకొన్న కాంగ్రెస్ జీవిత యాత్రను చూచి జీవితం ధన్యమైనట్లు భావించారు రెడ్డిగారు.

“ఆ వీర సింధువులో

నేనూ బిందువుగా ఒదిగాను, ఎదిగాను

అది చాలదా నా జీవితపు పొంగులు పొంగించటానికి”

అని సంతృప్తిని ప్రకటించారు. ఆ తృప్తిలో ఆయన చిరంజీవి :

డా॥ గోపాలరెడ్డి గారు హృదయంలో యువకులు; వయసులో వృద్ధులు. ఎనిమిది పదుల మెల్లెక్కి ఉన్నతంగా నిలిచి జీవితాన్ని సమీక్షిస్తున్న సహృదయులు. ఈ సంపుటిలో ‘వృద్ధాప్యము’ గురించి వారు వ్రాసిన కవిత పండిన జీవితానుభవ ఫలం.

“వాంఛారాహిత్యం కాదు వృద్ధాప్యము”

అని ఆశావాదిగా, జీవితామృత పిపాసిగా ఎలుగెత్తి ప్రకటించారు.

“అసలు వృద్ధాప్యము వరకు జీవించుట

గొప్ప విశేషము కాదా ?” అని ప్రశ్నిస్తారు.

“వృద్ధాప్యాన్ని కాకపోయినా

దీర్ఘాయుస్సును ప్రతివాడు కాంక్షిస్తాడు

బ్రతికి యున్నవాడే ఏదైనా అనుభవించేది”

అని వాస్తవమైన జీవిత తత్వచింతనను వ్యక్తీకరించారు.

కవి తన దీర్ఘాయువుతోపాటు, తన కవిత్యపు చిరాయువును కూడా కోరుకుంటాడు. ఇది ఈనాటి సత్యమే కాదు; కలకాల సత్యం. అలనాడు భవ

భూతి సమకాలీనులు తన కవితను మెచ్చుకోకపోయినప్పడు వలికిన ఈ క్రింది శ్లోకం ప్రసిద్ధం.

“ఏ నామ కీచిదిహ నః ప్రథయస్యవజ్ఞాం
జానంతు తే కిమపి తాస్యతి నైష యత్నః
ఉత్పత్త్యుతే మమను కోపి సమానధర్మా
కాలోఽహ్యయం నిరవధిః విపులా చ వృద్ధీ”.

భావి కాలంలో తన భవిష్యత్తు మీది నమ్మకం భవభూతి చేత అలా వలికించింది. రవీంద్ర కవీంద్రుడు కూడా తన కవిత శతాబ్దుల తరువాత చదువబడుతున్నట్లు దర్శించాడు; కవితా బద్ధం చేశాడు.

రెడ్డిగారి మాటలలో -

“నేటి నుండి శతవర్షముల పిదప
ఎవడవు నీవు చదువుతున్నది కూర్చుని
నా వద్యముల కుతూహల భావుకుడవై”.

భవభూతి శ్లోకం నిరాశలో నుంచి ప్రభవించిన నిప్పురవ్వ. రవీంద్రుని గీతం దృఢ విశ్వాసంలో నుంచి దూసుకొని వచ్చిన ద్రువతార. రెడ్డిగారికి ఇటువంటి తలంపు రావటం సహజం. అయితే, వారు నిరాశను జయించిన నిరాడంబరులు; ప్రత్యాశను పెంచుకోని ప్రజ్ఞావిదులు. కాలం తన కిచ్చిన కర్తవ్యాన్ని కళంకం లేకుండా నిర్వహించి, కలంతో సహనవీరాన్ని ప్రకటించిన సౌజన్యము దా॥ గోపాలరెడ్డి గారు.

“నాగత జీవితాన్ని ప్రజలు విస్మరిస్తారు
నా పదవులు కాలపులినాల్లో కూరుకుపోతాయి
నా గ్రంథాల పరిమళాలు వనములో పలచబడిపోతాయి
అయినా నాకెందుకు ఆసంతృప్తి?
నా పాత్రను నేను నిర్వహించాను
చిత్తశుద్ధితోనే వీరజీవితాన్ని గడిపాను”

ఆసంతృప్తి లేని రచయిత అమరుడై నిలుస్తాడు; తన పాత్రను గుర్తించి అభినయించిన నటుడు ప్రజా హృదయాల్లో నిలుస్తాడు; చిత్తశుద్ధితో

జీవితాన్ని సాగించిన వీరుడు చిరస్మరణీయుడైన నాయకుడుగా మిగులుతాడు.
డా॥ బెజవాడ గోపాలరెడ్డి గారు కోరుకోకపోయినా కరతలామలకంగా నిలిచే
కవితా ప్రశస్తి అది.

“నేను ధనపాలుణ్ణి, రాజ్యపాలుణ్ణి
రాజ్యము లేని భూపాలుణ్ణి
సాహిత్య మందిర ద్వార పాలుణ్ణి
హృదయ మురళి మ్రోయించే గోపాలుణ్ణి”.

ఆన్నారు గోపాలరెడ్డి గారు. ముందు చెప్పినవన్నీ ముచ్చటగా ఉన్నా, మురళి
గానం మాత్రం ముందుకాలంలో కూడా మోహనంగా వినిపిస్తూనే ఉంటుంది.

ఈ అసంత కాల ప్రేమ గీతానికి ముందుమాట పలికే అదృష్టం
కల్పించిన డా॥ గోపాల రెడ్డి గారికి కృతజ్ఞతాభివందనాలు.

హైదరాబాదు
12.2.1987.

జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యం.

సి. పి. బ్రౌన్

1

ఎందరో మహానుభావులు
అందరికీ వందనాలు
అని ఏ శుభతరుణముననో
వినమ్రభావముతో, పవిత్రాంతరంగముతో
నాదోపాసకుడు త్యాగబ్రహ్మ కీర్తించెనో
అతని ఊహాస్తములకు చిక్క-క
కల్పనాచక్షువులకు కాన్పింపక
ఎందరో కర్మ, జ్ఞాన ష్టేత్రములలో
పేరుగొన్నవారు స్మృతిపేటికలో దాచబడినారో
జనహితాకాంక్షులు, సమాజ శ్రేయోభిలాషులు
జీవితార్పణల కావించిన
ఎందరెందరు మహానుభావులో
వారు వందనపాత్రలే,
కృతజ్ఞతాంజలి ఘటింపవలసినవారే
వారి కృషిఫలితాలే
సమాజోన్నతి, జనప్రగతి.

2

ఇంజనీర్ కాటన్
ఎన్ని కలలు కన్నాడో, పథకాల వేశాడో

పల్లాల ఏరులతో నీరు
 నిండుగ పారుచుండ
 మెట్టలలో పైరులు ఎండుచుండుట చూశాడు
 జలప్రవాహాలను చూచి
 ఊమాలు నిట్టూర్చేవి
 క్రిందిజలాల చేదుకోలేకపోయేవి
 నేలకు దప్పిక ఏరులకు పొంగు
 ఈ జబ్బులకు మందుల వాడాడు కాటన్
 గోదావరి కృష్ణాజిల్లాలకు నేతువుల కట్టాడు
 కాలువల త్రవ్వాడు
 మిట్టపొలాలకు నీరు తరలించాడు
 గోదావరి కృష్ణాజలాలను
 సస్యశ్యామలము చేశాడు
 భూమాతను అన్నపూర్ణగ మార్చాడు
 లక్ష్మీనరస్వతుల విహారవినోదములకు
 వనవీధికల కల్పించాడు
 కాటన్ మహానుభావుడే
 ఆంధ్రుల వందనపాత్రుడే

౩

కాటన్ పాతాళగంగను పెక్కి పిలిచాడు
 బ్రౌన్ తాళపత్రశయనమైన సాహిత్యాన్ని
 వెలుగులోనికి తెచ్చాడు.
 ఎక్కడెక్కడో మారుమూల ఊర్లలో
 ఇండ్ల అట్టాలమీదో, పూజాకొట్లల్లో
 గుడిసెల మూలల్లో

బూజుపట్టి శిథిలమగుచున్న
 తాళవత్ర గ్రంథాలను సేకరించాడు
 బ్రతిమాలాడు, ప్రలోభాల చూపాడు
 పండితుల బుజ్జగించాడు
 ధనమిచ్చాడు గ్రంథ సేకరణలో
 నౌకరిపనులకు అడ్డురాకుండ
 దీక్షతో కఠినకార్యాన్నే సాగించాడు.

తాళవత్ర కావ్య సేకరణ
 క్రతువుల ఉపక్రమించాడు
 నిలిచిపోయిన కావ్యప్రవాహాన్ని
 నూతనతీరాలకు తరలించాడు
 పరిష్కరించాడు, టీకల, వ్యాఖ్యానాల వ్రాయించాడు
 ముద్రించి ప్రచారములోకి తెచ్చాడు
 నదులకు మేఘశీస్సులు లభించాయి
 రోమాంచితములయ్యాయి
 నూతన యౌవన రాగాలు పొంగాయి
 కావ్యకోరకము ప్రస్ఫుటించింది
 సౌరభాలు సమీరస్కంధాలపై నెక్కి
 దశదిశల వ్యాపించాయి.

వినూత్న స్పందన చైతన్యాల కలిగించాయి
 పండితులకు అందే గిరిశిఖరాలు
 పామర విహారాలకు పరిచితమయ్యాయి
 క్రొత్తరెక్కలతో కావ్యవిహంగము
 క్రొత్తదేశాలకు ఎగిరింది
 క్రొత్తవనాల గూడుకట్టింది
 దీర్ఘసుప్త సాహిత్యశిల అహల్యయై లేచింది

దాచుకొన్న అందచందాలను పొందింది
 ఎలప్రాయపు విలాసాలు తరంగితమై పొంగాయి
 బ్రౌన్ దీక్షావీక్షణాలు
 కావ్యాలకు వసంతశోభా దోహదాలయ్యాయి
 వనకోకిలయై మురళిని మ్రోయించాయి
 నూతన పల్లవ అరుణిమలు కాన్పించాయి
 నిజమే, బ్రౌన్ నూత్నకావ్యసృష్టి చేయలేదు
 పాత ప్రమ్మిదలలో క్రొత్తవత్తుల వెలిగించాడు
 పాతగజ్జెలకు క్రొత్తలయలు నేర్పించాడు
 పాతతోటలో క్రొత్తకాలువలు పారించాడు.
 ప్రాసారాల సంపత్తి కుటీరాల కైవస మైంది
 ప్రాథమిక కార్యాలకే పూనుకొన్నాడు
 నిఘంటువులు వ్రాశాడు, వ్యాకరణాలు వాచకాలు వ్రాశాడు
 కాన్పించని పునాదులనే వేశాడు
 కాన్పించని వేళ్లు, పుష్పించే కొమ్మలు
 కాన్పించని అడుగులు
 మిన్నుల ముద్దిడే కొండలు
 కాన్పించని పూతలు, కాన్పించే అందాలు
 వస్తువులు వేరైనా విలువ ఒక్కటే
 భాష పెరిగింది, ఆకులు పువ్వులు పుట్టాయి
 జనసామాన్యానికి భాష అందింది
 అందరు వ్రాశారు, అందరు చదివారు

4

బ్రౌన్ అనగానే వేమన స్మరణకు వస్తాడు
 ఉపేక్షాసమాధులలో మూలుగుచుండిన వేమన

గౌరవపాత్రు డయ్యాడు.
 అంగములోనికి అనువదించి
 ప్రచారానికి తెచ్చాడు
 వేమనకు సాహిత్యగౌరవము దొరికింది
 సమాజానికి కొరడాదెబ్బలు తగిలాయి
 నిజానికి కట్టతెరచింది
 వేమన్నకు నూతన ప్రాణప్రతిష్ఠ చేశాడు
 అవివాహితుడై అకుంతదీక్షతో
 బ్రౌన్ తెలుగుసేవ చేశాడు
 పదవీ విరమణ పిదప
 లండన్ వెళ్ళి తెలుగుసేవలు సాగించాడు
 88 సంవత్సరాలు బ్రతికాడు
 సగముకాలము తెలుగుసేవకే ఇచ్చాడు
 1884 డిశంబరులో లండన్ లో మరణించాడు
 చనిపోయి నూరుఏడులు నిండాయి
 శతవార్షికోత్సవాలు
 ఆంధ్ర అక్షరోత్సవములలో మేళవించాయి
 ఆంధ్రులు స్మృతిమందిరములో
 పుష్పాంజలి ఘటించవలసిన మహానుభావుడే
 ఎందరో మహానుభావులలో
 బ్రౌన్ ఒకడు అద్వితీయుడు
 స్మరించి హృదయాల పునీతమొనర్చుదాము

15.5.1985

నెల్లూరు

వైదీ షాజహాన్

1

‘తాజ్ మహల్

కాల కపోల తలమున

శుభ్రసముజ్వలమగు

ఏకబిందు నయన జలము’ అనియు

‘ప్రేమ కరుణ కోమలత

పుష్పించెను సౌందర్య పుష్పపుంజములు

ఈ ప్రశాంత పాషాణములలో’

అనియు రవీంద్రుడు ప్రస్తుతించెను

తాజ్ మహల్ ను దర్శించి.

భారతదేశపు సౌందర్య మూలసంపద

ఇలలో ఇట్టి అందమైన

కట్టడము లేదని ప్రతీతి.

సాక్షాత్కారము పొందిన

సౌందర్యస్వప్నము.

శోకాన్ని నాటి సౌందర్యాన్ని నురుసుకొ నెను

చెరగని ఇంద్రధనుస్సువలె

తరగని పూర్ణిమాజ్యోత్స్నవలె

విస్మయాన్ని కొలుపుచునే యున్నది

గత శతాబ్దాల ఇతిహాసాన్ని

మేల్కొలుపుచునే యున్నది

స్మృతి సమాధిలో
 చిరసంధ్యాదీపమై వెలుగుచునే యున్నది
 నిర్మాణములో 22 గ్రీష్మాలు గడిచాయి
 ఒక్కొక్కసారి 20 వేల పనివారు
 అందాల తిరునాళ్ళలో నిమగ్నులు
 ఎంత సందడో, ఎంత కోలాహలమో !
 ఇట్టి సౌందర్య పుంజమును
 భవిష్యత్తుకు దానమొసగిన దాత
 మరొకడు లేడేమో!
 ప్రపంచమే కృతజ్ఞతా హస్తముల
 జోడించి నమస్కరించుచున్నది.

2

మారుగ ఆయన పొందిన దేమి?
 నొసటివ్రాత ఏమని పలికెను?
 విధి క్రూరముగ వక్రించింది
 దుష్టగ్రహములు ఉమ్మడిగ బాధించాయి
 వయస్సు మళ్ళింది
 రోగగ్రస్తుడయ్యాడు
 మరణించెనని వదంతులు ప్రబలాయి
 దూర దూరమున నున్న
 నలుగురు పుత్రులు
 సింహాసనమునకై పరువులిడిరి.
 అంతఃసమరములు ఆరంభం
 పెద్దకొడుకు యుద్ధములో చనిపోయెను
 రెండవవాడు బర్మా సరిహద్దులకు

పరుగిడి పోయెను ప్రాణభీతితో
నాలుగవవాడు ఖైదీగ
గొలుసులతో అగ్రా నుండి ఢిల్లీకి
పంపబడి చంపబడెను
మూడవవాడు ఔరంగజేబు
పోరులలో నిగ్గుగ తేలెను
సార్థక నాముడాయెను.

పేరు సింహాసన శోభ
పేరుకు తగ్గట్టు, గెలుపును సాధించెను
సింహాసనమును అధిష్టించెను
తండ్రిని స్వగృహములోనే
బంధించెను పోరుల విరమించెను

ప్రేమ ప్రచారముచేసిన
క్రీస్తు సిలువను వహించి చనిపోయాడు
పండితకవియైన శ్రీనాథుడికి
గుదిబండను తగిలించారు
రామభక్తుడైన గోపన్నను
గోల్కొండ జైలులో పడవేశారు
ప్రచండ ప్రతాపముతో
శాసించిన గ్రీష్మతాపము
రాత్రి చీకట్లకు జానిసయై
రూపు పోగొట్టుకొని విలపించెను
జీవన మధ్యాహ్నమునకు
సాయంకాలమునకు ఎంత వ్యత్యాసము!

దయనీయమైన విషమ పరిస్థితులలో
విషాద గీతికల మధ్య

ఉన్నత ప్రలాపాల తాళాల మధ్య
 బ్రతుకు చావుగోరిని కోరింది
 షాజహాన్ జరాభారముతో క్రుంగాడు
 అనారోగ్యముతో మూలుగుచున్నవాడు
 గతకాల వైభవ జపమాలను
 త్రిప్పకొంటు, పురాస్మృతి సుధామధురిమల
 బిందు బిందువులుగ పీల్చుకొంటు
 యమునా నీరాల స్వీయసౌందర్య
 కిరణాల ప్రసరిస్తున్న
 తాజమహల్ ను చూచుకొంటు
 స్వంతభవనమే కారాగారమై
 జీవితమే దుర్భరముగ తోచింది
 గత జీవనపాఠాల వల్లెవేసుకొంటు గడిపాడు
 తాను సోదరుని బంధువర్గాన్ని
 నాశనముచేసి గద్దె ఎక్కింది తలపోశాడు
 తొలిపేరు ఖుర్రం, గద్దెను గెలిచి
 పట్టాభిషిక్తుడై షాజహాన్
 బిరుదాంచితుడయ్యాడు
 జీవితములోని మార్పులన్నీ
 తలపోశాడు
 పోరాటాలు, దండయాత్రలు
 జయాపజయాలు తలపోశాడు
 తాజ్ మహల్ నిర్మాణములోని
 అనుభవాలను, కష్టసుఖాలను
 తలపోశాడు
 ఢిల్లీ ఆగ్రాలలో కట్టించిన

రమ్యమహాలుల మస్తీదులకై మురిశాడు

అనుదినము చూస్తూ

తాజ్ సౌందర్య పొంగులలో

వంపులలో కలసిపోయాడు

తాజ్ తలపే ఓదార్పెనది,

అదే సర్వస్వము, తన్మయత్వము

వీక్షించి వీక్షించి అనురాగము మెచ్చింది

అదే మనన, అదే తపస్సు

భైరవీగ తీరిక దొరికింది

వెనుకకు చూచుటకు సమయము దొరికింది

కన్నీరు కార్చుటకు కాలము దొరికింది

తీరిక దొరికింది

ఇబ్బందులలో, జ్ఞాపకాల మధ్య

శిల్పము మలిచిన సౌందర్య మంజరికై

ఆనంద గర్వమును పొందాడు

ముంతాజ్ ప్రేమ, స్మృతికేంద్రము కాగా

తాజ్ సౌందర్య వలయమైనది

అష్టాన కమనీయ కమలమైనది

ప్రేమ కంఠమున వేసిన

సౌందర్య వజ్రహారము

ఇచ్చినమాట పండిన అందాలవండు

వియోగ దుఃఖహృదయము మారి

సౌందర్య విలాసాల చంద్రకాంత మాయెను.

21 సంవత్సరాల పాలన ఏమైనా

సామ్రాజ్యము విచ్ఛిన్నమైనా

పుత్రులు పోరాడుకొని

తన్ను ఖైదీ చేసినా
 అన్నివిషాలను దిగ్గ్రమింగుకొని
 సౌందర్య సుధను ఇచ్చాడని
 సంతృప్తి పొందాడు
 ఆరుయేడులు బందీయై
 కొద్ది ఆనందాలను
 పెక్కు విషాదాలను అనుభవిస్తూ
 1664లో మరణించాడు.
 తాజ్ మహల్ అతని కీర్తి ధవళ పతాకము
 దిగంతముల ఎగురుచూ
 రెపరెపలాడుచునే యున్నది
 చరిత్ర పుటలలో అమరుడుగ నిలిచిన
 సౌందర్య పూజారి షాజహాన్
 విశ్వమే సంభ్రమాంజలి ఘటించింది.

26-5-1985

నెల్లూరు

వాతావరణము

1

భూమాత ఎంత దయాళువు
అన్ని అవసరాల తీర్చేది
వలసిన సామగ్రి అంతా భూమి నుంచే.
మరెక్కడి నుండి రావాలె
సముద్రాలు, పర్వతాలు, అరణ్యాలు
ఎడారులు, నదులు ఆమె ప్రసాదాలే
జంతువులు, పక్షులు, చేపలు, చెట్లు
ఆమె కరుణించినవే.
నీరు లోహాలు ఆమె దాచుకున్నవే.

మానవుడు ప్రగతి పథములో నిత్యకర్మి
భూమిపై వసిస్తూ, భూమిని ఉపయోగించుకొంటాడు
దున్ని పంటలు పండిస్తాడు
త్రవ్వ వసుసంపదలపైకి తెస్తాడు
సముద్రాలకు వెళ్ళి, చేపలు తెస్తాడు, పగడాలను తెస్తాడు
నదులకు సేతువులకట్టి నీరు నిలువచేస్తాడు
అడవుల నుండి కొయ్యతెచ్చి ఇళ్లు కట్టాడు
మానవుని చేష్టలు చాలవరకు
ఆమెకు సమ్మతాలే
చిరునవ్వులు మొలిపించేవే

గగుర్పాటును కలిగించేవే
 బిడ్డ స్తన్యపానము చేసినట్లు అలరించేవే
 మానవుడు స్వార్థపరుడు కూడ
 తన ఉన్నతికై దురాక్రమణ చేస్తాడు
 భూమిని అవలక్ష్యము చేస్తాడు
 నిర్దయగ చెట్లను నరికివేస్తాడు
 అరణ్యాల నాశనము చేస్తాడు
 నగర మాలిన్యాల నదుల వదుల్తాడు
 యంత్రశాలల పొగమబ్బుల
 పట్టణాల మీదికి తరలిస్తాడు
 విషజలాల సృష్టించి నీళ్లల్లో కలుపుతాడు
 విషవాయువుల ఊర్లమీదకు తోలుతాడు
 భూమాత ఓరిమి తగ్గుతుంది
 కినుక వహిస్తుంది
 కాలక్రమేణ ప్రతీకారాన్ని చూపుతుంది
 ఎదురుతిరిగి బుసకొట్టుతుంది
 కొన్ని సార్లు తోడనే రోషము చూపుతుంది
 ఏమిచేసినా, సహిస్తుంది
 అనుకొనడం పొరపాటు
 అమె సంతృప్తి మన హితవు కొరకే
 యోగక్షేమాలు మన సంపదకొరకే
 ఒకనాటి అడవులు పల్లెలు
 ఈనాటి ఎడారులయ్యాయి

 కొండల బండలు దిగి
 ఊర్లమీదికి దుమికాయి
 కొండల వానల దూకుళ్లను ఆపే

చెట్టమన్ను పోగా వరదలు మెండైనాయి
 శతాబ్దాలమీద జరిగిన
 అపరాధాల ఫలితాలే
 పట్టణాలు పెరుగుచున్నాయి
 యంత్రశాలలు ఎక్కువగుచున్నాయి
 మాలిన్యాలు మిక్కుటమగుచున్నాయి
 కొండలమీద ప్రమాదాలు
 పట్టణాలలోని ప్రమాదాలు
 అన్నీ మూగ మౌన అసమ్మతాలే
 మందప్రతీకారాలే

గిలిగింతలు పెట్టొచ్చు
 విసిగించరాదు.
 చలోక్తులు చేయవచ్చు
 కోపము పుట్టించరాదు
 హద్దుల మీరరాదు, మర్యాదను మరువరాదు
 ప్రకృతిలోని రచనా విధానాన్ని గుర్తించాలి
 ఆహారము నీళ్లు లేకుంటే
 అడవిజంతువులు వలసపోతాయి.
 నాశనమగుతాయి.
 పులులను సింహాలను తరిమివేశాము
 చంపేశాము.
 జింకలను పాములను చంపేస్తున్నాం.
 ఎలుకలు పురుగులు పెరిగాయి
 గుర్రాల ఉపయోగాన్ని విడనాడాము
 రెండు మూడు శతాబ్దాలలో
 దేశములో గుర్రాలే లేకుండ పోవచ్చు

ఎన్నో పిట్టలను చంపేశాము
 జాతి ఒకసారి నశిస్తే
 శాశ్వతముగ అది నశించినట్లే
 తిరుగలోకములో కాన్పించదు
 రచనావ్యూహాన్ని భంగపరచినట్లే
 ఫలితము క్రమేణా ప్రతీకారమగుతోంది
 ప్రమాద హేతువగుతోంది
 ప్రకృతి ప్రసాదించిన
 స్వచ్ఛవాయువులను, నిర్మలజలాలను
 కలుషమొనర్చే అధికారము
 మానవునికి లేదు
 ముప్పకి తానే గుంటలు తోడినట్లే
 పెరుగుచున్న పట్టణాలస్థితి చూడండి
 ఎన్ని యంత్రాశాలలు ఎంతపొగను
 వదలు చున్నవో చూడండి,
 గంగాతీరమునున్న పట్టణాలు
 ఎంత మురికిని నదిలోకలుపునో చూడండి
 నదులు శుభ్రముగనుండుట
 పర్వతాల ఒడిలోనే
 జనపదములకు దిగివచ్చుట
 మాలిన్యాన్ని చేర్చుకొనుటకే
 అపవిత్రం కావడానికి
 మురికిని సత్తువగా మార్చాలె
 నదుల జోలికి రాకుండా చేయాలె
 విషవాయువులు వాతావరణాన్ని
 కలుషపరచకుండా ఏర్పాట్లు చెయ్యాలె

యుద్ధాలలో ఘోర పరికరాలు ప్రవేశించాయి.
 నీటిని ఆహారాన్ని విషపూరితము చేసే
 అణుబాంబులు ఆకాశమునుండి వ్రాలాయి
 ఆవులను కోళ్లను చేపలను
 జబ్బుపరిచే ఆస్త్రాలు వచ్చాయి.
 ఎంత ప్రమాదాన్ని సృష్టించాడు మానవుడు
 క్రమేణ నాశనముచేసే ప్రళయాన్నే పుట్టించాడు
 వివేకము వక్రించింది.
 విజ్ఞానము మృత్యువును నోట కరిపించుకొని
 మన తలలమీదే ఎగురుచున్నది
 హిరోషిమా నాగసాకిలో ప్రయోగించిన
 అణుబాంబుల ప్రమాదఫలితాలు
 ప్రపంచానికి కనువిప్పు కలిగించాయి
 జూన్ 6వ తేది కాలుష్యనివారణ
 దినముగ ఘోషించారు
 ముందుజాగ్రత్తకై హెచ్చరించారు
 మానవజాతిని ఎదుర్కొనే
 సమస్యలలో ప్రబలమైనది
 జనాభా పెరుగుదల వాతావరణ కాలుష్యము
 ముందు జాగ్రత్త పడకున్న
 వర్తమానము నాశనమగుతుంది
 భవిష్యత్తు శపిస్తుంది.

10-6-85

మద్రాసు

యశోదా నందన

1

ఔన్నత్యాలకు కేంద్రబిందువై నిలిచాడు శ్రీకృష్ణుడు
ఆకర్షించేవాడు, ఆకర్షింపబడేవాడు
ముముక్షువులకు మార్గదర్శకుడు కృష్ణుడు
కళాప్రియులకు సంగీతకృష్ణుడు
ఆరాధ్యదైవము
రాజకీయవాదులకు రాయబార కృష్ణుడు
ప్రేరణ కారకుడు
శృంగారరసజ్ఞులకు బృందావనకృష్ణుడు
రోమాంచితము కల్పించువాడు
ప్రేమపూజారులకు రాధాకృష్ణుడు
ఆదర్శప్రణయవాది.
వివిధ ప్రవృత్తులను సమ్మోహపరచువాడు
అన్నిటిని అధిగమించి అలరించువాడు
గోకులకృష్ణుడు బాలకృష్ణుడు
యశోదానందనుడు, నందగోపాలుడు
వయస్సున కిసలయమై, క్రిడలలో తులిపియై
నవనీతచోరుడై, విదియచంద్రునివలె
భావిని దాచుకొన్నవాడు
మృగశాబకమై, గోవత్సలయై
మయూరకిశోరమై, కదంబాంకురమై

ముద్దుగొల్పువాడు
యమునావీచికయై త్రుళ్ళినవాడు
శ్రావణమేఘ శకలమై ఎగిరినవాడు
యశోదానందనుడే

2

ఆమె చిన్నతనముననే
కావ్యముల చదివింది, పురాణాలు చదివింది
భాగవతము పారాయణ చేసింది
అనేక పద్యాలు నోటికి వచ్చు.
సాహిత్యాభిలాష అలవరచుకొన్నది
ఆనాటినుండే బాలకృష్ణునిపై
ప్రేమను పెంచుకొన్నది
బాలకృష్ణుని బొమ్మల గీచేది
చిన్న గేయాలు పాడేది
కవితల అల్లేది.
భావాలన్నీ ఆలోచనలన్నీ
నందకిశోరునిపీదే
బాలకృష్ణుని తలపుతో
తెలియరాని ఆనందమును పొందేది
పరిసరముల మరచి
పరధ్యానములో ఉండేది
నలుగురి చెలిమిని వదలి
ఏకాంతములో ఉండేది
హృదయ మందిరములో
బాలకృష్ణ భావనాదీవమే వెలిగేది

తానే కృష్ణునివలె దోగాడేది
 యశోదవలె ఎత్తి ముద్దులాడేది
 ముఖముపై ముసిరిన ముంగురుల సవరించేది
 కృష్ణునికి జడవేసినట్లు నటించేది
 పింఛము పెట్టినట్లు అభినయించేది
 బుజ్జగించి జోలపాటలు పాడేది
 ఉయ్యల ఊపేది
 తోడనే మేల్కొలుపు పాటలు పాడేది
 ఆమె నిర్మించుకొన్న లోకమే ఆమెది
 ఆ లోకములోనే విహరించేది
 సంతోషపడేది
 రాధవలె కాక
 చైతన్యునివలె కాక
 మీరావలె కాక
 వాత్సల్యరసమే ఆమె హృదయకలశములో ఒలికేది
 యశోదామాతృభావమే
 ఆమెను గగుర్పాటును చెందించేది
 బాలకృష్ణ ముఖారవింద
 మకరందమును పానముచేసేది

3

బడికి వెళ్ళింది, పరీక్షల నెగ్గింది
 కోడలై అత్తవారింటికి చనింది
 భూమిచుట్టూ తిరిగే చంద్రునివలె
 బాలకృష్ణుని మమకారము

హెచ్చుచునే యున్నది
 ఎటుచూచినా బాలకృష్ణుని విగ్రహాలే
 పూజాగృహములో శ్యామసుందర
 కిశోరమూర్తులే
 మధురా గోకులముల చూచినవారిని
 పుణ్యాత్ములని గౌరవించేది
 గోకులమునుండి తమలాంకురమును
 తెప్పించి ఆవరణలో నాటించి పూజించేది
 నెమలిని తెప్పించి పెంచేది
 యమునాజలాలను సికతాలను
 పూజావేదికమీద అమర్చుకొనేది
 గోకులాష్టమిని వైభవముగ జరిపేది
 బంధుమిత్రులకు తీపుల పంచేది
 ఇల్లంతా తోరణాలు కట్టేది
 ముగ్గుల వేసేది
 ఏదో అజ్ఞాత తన్మయత్వము
 రూపుగొన్న మాతృభావము వాత్సల్య ప్రేమ

4

చైత్రాలు వచ్చాయి, శ్రావణాలు చనినాయి
 మాఘాలు, జ్యేష్ఠాలు దాగుడుమూతలు ఆడేవి
 శారద పౌర్ణమిలు, శివరాత్రి అమావాస్యలు
 ప్రదక్షిణలు చేస్తూ యున్నాయి
 రుతునర్తకులు వయ్యారముగ
 నృత్యము చేయుచునున్నారు

వత్సరాలు గడిచాయి
 యశోదా మాతృభావము
 వృద్ధిచెందుచునే యున్నది
 ఆమె పెద్దదైనది సహజప్రజ్ఞతో
 చిన్ననాటి కావ్య పాండిత్యముతో
 వ్యాసాలు వ్రాసింది పత్రికలకు పంపింది
 రేడియోలో వినిపించింది
 దూరదర్శనిలో చదివింది
 అందరూ మెచ్చారు
 పత్రికలు ప్రశంసించాయి
 కడకు బాల్యమునుండి పెనవేసుకొన్న
 మాతృభావలతకు సాహిత్యలతాంతములుగ
 యశోదానందన గేయాలు వ్రాసింది
 ఎన్నో లలితభావముల ప్రకటించింది
 మమకార అమృతధారలు వర్షించింది
 గుప్తముగ దాగియుండిన
 సువాసనల వెదచల్లింది
 తియ్యని పదలాలిత్యము
 కమ్మని భావమాధుర్యము
 ఎన్నో తేనెసోనల ఊరించాయి
 ఎలప్రాయపు కలలు పండినట్లుగ తోచింది
 చిన్నికృష్ణుని గజ్జెలమోతలు
 పద్యాల్లో ప్రతిధ్వనించాయి
 తులిపికృష్ణుని చిన్నారినవ్వులు
 పదాలవెనుకనుండి వినవచ్చేవి
 జన్మ సార్థకమైనదని తలచింది

యశోదాప్రతిరూపుగ జీవించింది, తరించింది
అపూర్వ అనుభూతులనే పొందింది
ధన్య తెలుగునాటి యశోద
అభినవ బాలమీరా

12-6-85

మద్రాసు

పౌర్ణమి

1

పౌర్ణమి రాజీ, వెన్నెలరాత్రులు చెలికత్తెలు
బాగా లోకప్రసిద్ధిని చెందాయి
సాహిత్యసిద్ధిని పొందాయి
వ్యాసపూర్ణిమలని గురుపూజలు చేస్తారు
శారదపూర్ణిమలని ఆవేశముతో వర్ణిస్తారు
బుద్ధపూర్ణిమలని శరణం గచ్చామి అంటారు
చందన చర్చిత రజసులని
అమృతము కురిసిన రాత్రులని
కవులు నుతిస్తారు.

గ్రహణం వట్టేది పౌర్ణమినాడే
చంద్రకళంకము పెద్దదయ్యేది ఆనాడే
క్షయాన్ని సూచించేది పౌర్ణమియే
పెరుగుట విరుగుటకొరకే అన్నట్లు
పెరిగి పూర్ణత్వము వహించి
తరుగుటకు పునాదివేసేది పౌర్ణమియే
తరిగితరిగి అదృశ్యమైపోతుంది
అమావాస్యనాడు
పౌర్ణమిచంద్రుని మచ్చ పెద్దదైన దినమని
చంద్రగ్రహణాల దినమని

క్షయ ఆరంభసూచన దినమని
 తోస్తూఉంటుంది
 ప్రబంధనాయికల ఉపాలంభన
 ఫలితాలేమో చంద్రదీపస్థితులు
 వియోగజన అభిశాపాలేమో
 అభిసారికల మౌనధిక్కారాలేమో!
 ఉన్నతిలో పతనాలు, కళంకాలు

భూమికి అంటి పెట్టుకొనే ఉంటుంది
 చంద్రమండలము
 గోవును గోవత్సమాదిరిగా
 సర్వదా ముఖభాగమునే చూపుతుంది
 వీపువైపు పుంజీభూతమైన
 సాంద్రతిమిర రాసులు
 నేపథ్యము చీకటిదొంతరులు
 ముఖభాగము పదహారు కళల సౌగంధులు
 అంతా విపరీతమే, ముందువెనుకలు
 పెరుగుదలలు, విరుగుదలలు
 సౌగంధులు సౌంతాలు కావు
 అరువుతెచ్చుకొన్నవే
 అంతా సూర్యుడిదే
 ఆయన వెలుగే ఈయన వెన్నెల
 ఈయనదంటూ ఏమి లేదు
 కళంకము తప్ప
 విషాద దీనావస్థలు
 ప్రకృతిలో మరి దేనికీ లేవేమో!

ఏ గ్రహానికి, ఏ నక్షత్రానికి లేవు
 ఈ మార్పులు, ఈ కూర్పులు
 అదే చంద్రుని వ్యక్తిత్వం
 పౌర్ణమి ప్రత్యేకత.

సూర్యునికి కలవు
 ఉత్తరాయణాలు, దక్షిణాయణాలు
 కాస్త ముందువెనుకలతో
 సూర్యోదయాలు, అస్తమానాలు
 శుక్ల బహుళ పక్షాల హెచ్చుతగ్గులు లేవు
 గ్రహణాలున్నవి అమావాస్య పగటిపూటే
 చంద్రుడు సముద్రాన్ని కలత పెట్టాడు
 ఆటుపోటులతో కదలిస్తుంటాడు
 అలలను లేపుచునుంటాడు
 సూర్యుడు సముద్రాన్నుండి
 మబ్బుల పుట్టిస్తాడు, వానల కురిపిస్తాడు
 రమ్యమైన హరివిల్లుల సృష్టిస్తాడు
 గ్రహాలచుట్టూ ప్రదక్షిణలు చేయిస్తాడు
 ఋతువుల నాట్యము చూస్తాడు
 వేడిని యిచ్చి సంరక్షిస్తాడు
 చంద్రుడు వెన్నెలనిచ్చి
 జోలపాటల పాడుతాడు
 సూర్యుడు సుప్రభాతాల పాడుతాడు
 చకోరానికి శీతలకిరణాలతో
 దప్పికతీరుస్తాడు చంద్రుడు
 హిందువులకు పూజనీయుడు ఉదయభానుడు

ముస్తీలకు బాలచంద్రుడు
శివుని శిరము ఎక్కినవాడు బాలచంద్రుడే

మన పర్వదినాలన్ని చాంద్రమాణాలే
ఉగాది, శ్రీరామనవమి, కృష్ణాష్టమి
గణేశ్ చవితి, దసరా, దీపావళిలన్నీ
భోగి పెద్దవండుగ సూర్యమానాలే
కారైలు సూర్యగమన ఫలితాలే
శ్రాద్ధాలు చాంద్రమాన తిథుల లెక్కే
చాంద్రమాణములో వత్సరానికి
పదిదినాలు తగ్గుతు వస్తాయి
మూడేళ్లకొకమారు అధికమాసము వస్తూ ఉంటుంది
పౌర్ణమి కలశమునుండి
ఒలికిపడ్డాయి ఈ భావబిందువులు.

14-6-85

నెల్లూరు

సహస్రమాసోపజీవి

1

మిత్రునికి సహస్రమాసాలు గడిచాయి
అధికమాసాల నిమిత్తము లేక
సౌరమాన మాసాలే పూర్తిఅయ్యాయి
మానవుడి ఆయుస్సులో పెద్ద కాలమానమే
బాల్యరిప్టాలు దాటి, షష్ట్యబ్ది పూర్తి చేసి
సహస్రమాసాల రేవుకు
చేరడం విశేషమే, అదృష్టమే.
శతాబ్దికి సోపానము
రానున్న సోపానాలు కష్టతరములైనవే
పరాశ్రీతము కాకుండ
సునాయాసముగ జీవితప్రయాణము సాగాలె
మనదేశపు మహామేరువులు
గాంధీ టాగూరు అరవిందులు
సహస్రమాసాల గట్టుల చేరలేదు
సందేశ సౌరభాల
విశ్వానికి ప్రసరించి, ముందుగనే చనినారు
సహస్రమాసాల శిఖరమునుండి
జీవితపథాన్ని సమీక్షిస్తే
ఎందరెందరు బంధువులు, మిత్రులు
అల్పవయస్సుననే

కాలయవనిక మరుగున చేరారో
 తలిస్తేనే విషాదఛాయలు క్రమ్ముతాయి
 తన జీవన విపంచి రాగరాగిణులు
 మ్రోగుచున్నందులకు సంతసమగుతుంది
 సంధ్యాదిగంతములలో హరివిల్లుగా ఉంటుంది
 రంగుల రమణీయతతో ఉన్నా
 వంగే ఉంటుంది.

బ్రతుకుపోరులో గెలుపులు ఓటములు
 మెండుగానే జరిగాయి
 దెబ్బలు చాలా తగిలాయి
 జబ్బులు చేశాయి, ప్రమాదాలు జరిగాయి
 వ్యాపారనష్టాలు వచ్చాయి
 పాత్రలతో విషమధువుల చవిచూచాడు
 షడ్రుచులు అనుభవానికి వచ్చాయి
 అపస్వరాలు పలికాయి పిల్లనగ్రోవిలో
 కాని నిరాశకు ఎన్నడు తలవంచలేదు
 మందహాసాలతోనే జీవి తాన్ని ఆశ్లేషించాడు
 నది మధ్యలో తెడ్డల జారవిడువలేదు
 ఓటముల సుత్రియదెబ్బలకు
 నిర్ణయాలు యత్నాలు గట్టిపడుచునే ఉన్నాయి.

అదృష్టము చిగిర్చింది
 వక్రించిన గ్రహాలు సవ్యమార్గాన నడిచాయి
 వ్యవసాయము కలిసివచ్చింది
 వంటలు బాగా పండించాడు

కృషిపండితుడయ్యాడు
 వ్యాపార ప్రయాణాల మాని
 కృషిమీదనే కేంద్రీకరించాడు
 క్రొత్తప్రయోగాలు చేశాడు
 సలహాలనిస్తు కృషిద్రోణుడయ్యాడు
 నష్టాలగుంటలు పూడ్చాడు
 తొలి కుటుంబగౌరవాన్ని నిలిపాడు
 ఇంటిపట్టునే ఉండి
 ఊరిలో పెద్దరికమును పొందాడు
 సుఖముగ ఆనందముగ కాలము గడిపాడు
 వేయినెలల పండుగను జరిపాడు
 బంధువులు అభిమానులు
 అభినందనముల తెలిపారు

2

జీవనసంధ్యలో రెండు మరణాలు
 మేఘశకలాలవలె క్రమ్మాయి
 రాహుకేతువులవలె వేధించాయి
 ఏకైక పుత్రిక బిడ్డలవదలి చనిపోయింది
 సహధర్మచారిణి సాహిత్యఅర్థాంగిగ
 జీవననౌకను నడుపుచువచ్చిన
 భార్యవియోగము కలిగింది
 గ్రహజాలలోవలెనే చీకట్లు
 తమ శోకాల ఆరబోశాయి
 బ్రతుకే మబ్బులుగ మసకలుగ ఉండింది

వయస్సు భారముచే ఒడలు
 దుఃఖభారముతోడెందము క్రుంగాయి
 కాలధన్వంతరి చికిత్సచేశాడు
 కొంత కోలుకొన్నాడు
 తోటలవేళ పండ్లలో దుహితను చూచాడు
 మ్రగ్గిన పండ్లలో భార్యను చూచాడు
 పచ్చగ ఎదిగి స్వర్ణవర్ణము తాల్చిన
 వరిచేల ఇద్దరిని చూశాడు
 పంటలు తలలువంచుట చూశాడు
 బ్రతుకుపంటల తలపోశాడు
 క్రుంగదీసే భారానికి
 ఎగురవేసే శక్తి కూడ ఉన్నదా?
 బంతి పడి ఎగురుటలేదా
 దింపేమెట్టు పైకి చేర్చుటలేదా
 సాగరమథనములో
 హాలాహలమువెనుక
 అమృతభాండము తేలలేదా
 ముంతాజ్ మరణములో తాజ్ జనించలేదా
 వియోగద్వయాల పండితగోష్ఠులుగ
 కవినన్నానాలుగ మలచుకొన్నాడు
 అరూపమూర్తులుగ చిత్రించుకొన్నాడు
 భావకర్పూర హారతులతో
 హృదయమందిరాన కాంతుల చిమ్మాయి
 తన పరిధిలో, సురభిశ చంద్రకాంత
 సౌందర్యాల సృష్టించాడు
 శతాబ్ది ప్రయాణానికి

చేత కట్టెను ఊనాడు
దానధర్మాల దారి బత్తెముగ
చేర్చుకొన్నాడు
జయహో సహస్రమాసోపజీవి
హోసఫర్ సలామత్

21-6-86

నెల్లూరు

మైపాడు తీరం

1

కాంగ్రెసు శతాబ్ది వత్సరములో
మైపాడు తీరానికి వెళ్ళాము
1980వ సం॥ ఏప్రిల్ లో ఉప్పు వండించి
సత్యాగ్రహము చేసిన చోటును చూచాము
కంచె చెట్లు బాగా ఎదిగి ఉన్నాయి.
మేము తోడనే గుర్తించలేకపోయాము
ముసలాయన వచ్చి 'ఇదుగో ఇక్కడ
ఈ కొమ్మలమధ్య చూడండి' అని చెప్పాడు
అప్పటి విషయాలు జ్ఞాపకానికి ఉన్నాయా
నీవు స్వయముగ చూచావా అని అడిగాను
అప్పుడు 18 సంవత్సరాలు నాకు
అక్కడనుండి కుండలతో సముద్రపునీరు తెచ్చి
ఈ పొలములో పోయ్యిఅమర్చి ఉప్పు వండించారు
ఉప్పుపొట్టలను ఇక్కడ నెల్లూరులో అమ్మేవారు
ఏలం కూడ పెట్టారు
పెద్దమొత్తాలకు చిన్నపొట్టాలు అమ్ముడుపోయేవి
పోలీసులు ఉప్పుచేసినవారి, కొన్నవారిపేర్లను
వ్రాసుకొనేవారు అని చెప్పుచుండ
ఇంకొక ముసలాయనతో పరిచయము చేశారు
ఈయనే అప్పటి సంగతులు చెప్పుచుంటారు

వయస్సు 98 ఏడులు ఇప్పుడు అన్నారు
 ఇంకెవరైనా ఉన్నారా, ఉప్పు పండించిన దినాలు
 చూచినవారు అని అడుగ లేరని చెప్పారు
 55 సం॥లకే ఊరు మారిపోయిందా?
 యువకులైనా కథలవలె వింటున్నారా అని
 ఆశ్చర్యమేసింది
 నాటి తొలిజట్టుకు నేను దళాధిపతిని
 పొయ్యిమీద ఉప్పు అయ్యేవరకు ఆగుతారా?
 కుండల బద్దలు కొట్టరా? చేసి అమ్మగానే
 అరెస్టు చెయ్యరా? లేక లాఠీచార్జీ చేస్తారేమో?
 ఏమీ తెలియని అణచుకొన్న ఉద్రిక్తత.
 ఏమైనాసరే అనే ధైర్యముతోనే మెలగేవారము
 స్వాతంత్ర్యపోరాటములో వీరులమగుతాము
 అవసరమైతే బలియగుతాము
 అనే త్యాగోత్సాహమే డెందముల నిండియుండేది.
 దేశచరిత్రలో పలుమారులు రాని అవకాశము
 అని సంతోషించేవారము
 ఎంత దేశభక్తి, త్యాగనిరతి!
 ఆ జ్ఞాపకాల నెమరువేస్తూ సముద్రతీరములో తిరిగాము
 సముద్రానికి ఎన్ని యుగాల చరిత్ర తెలుసునో
 నివసించిన తాలూకాబోర్డు సత్రాన్ని చూచాము
 నా సలహామేరకు శిథిలమగుచున్నా సత్రాన్ని ఉంచారు
 సత్యాగ్రహ చిహ్నముగా ఉంచారు
 ఆవరణలో ముందు సాగరవిల్లా కట్టారు
 ఆధునిక వసతిగృహము.
 క్రొత్తమార్పుల తిలకించి

పాతజ్ఞాపకాలతో గుండెను నింపుకొని
తిరిగి వచ్చాము

2

వడబోసి ఏరుకొన్న
78గురు వీరయువకులతో గాంధీజీ
దండితీరానికి పదయాత్రతో బయలుదేరారు
సబర్మతి ఆశ్రమమునుండి, 1930 మార్చి 12వ తేదీన
రెండువందలమైళ్ళ దూరము.
ఉప్పుపన్ను తొలగించాలె
బీదల గంజిపై పన్ను రద్దుచెయ్యాలె
అంటూ నినాదాలు ఆవేశాలు చెలరేగాయి
స్వరాజ్యము లేనిదే, సబర్మతీకి రాను
నా శవము దండిలో కడలి కెరటాలలో
తేలినా ఫర్వా లేదు
అని గాంధీజీ నిస్సందేహముగ ప్రకటించాడు
దేశభక్తితో ఉత్సాహముతో
ప్రజల కళ్ళల్లో నీరు పొంగింది
ఆశ్రమము జనులతో కిటకిటలాడింది
గాంధీజీ వెనుక యువకసత్యాగ్రహులు
జంటలుగ బారుతీర్చారు
పెట్టుకొన్న సమయానికి, అహింసా సైన్యము
బయలుదేరింది.
వేలప్రజలు చూస్తూ నిలబడ్డారు
మహాత్ముని దర్శనము ఇక లేదేమో

అను సందేహఛాయ వారి గుండెలను ఆదిమివేసింది
 కన్నులనీరు కారింది
 దారిపొడువున జనసందోహాలు
 నగరాన్ని వదలి వెళ్తుంటే
 శ్రీరాముడు అయోధ్యను వదలి
 అడవులకు వెళ్తున్న దృశ్యస్మృతి
 మనస్సున తట్టింది
 అది పదినాలుగు వత్సరాలకే
 ఇట దండికి వెళ్తున్న రాముడు
 ఇక రాడేమో యను ఆశంక
 స్తబ్ధగంభీరముతో దీక్షా ధైర్యముతో
 త్యాగనిరతితో వీడుచున్న గాంధీజీకి
 ప్రజలు వీడ్కోలు చెప్పారు
 గ్రామాల దాటిపోతుంటే
 ప్రక్కగ్రామమువరకు ఊరుమొత్తము
 పోయి వీడ్కోలు చెప్పేది
 బసచేసే గ్రామములో ఊరంతా
 సిట్టచల్లి ముగ్గులువేసి భోజనవసతులు కలిగించి
 స్వాగతము చెప్పేవారు
 రెండువందలమైళ్ళ కాలినడక, ఎండాకాలము
 సత్యాగ్రహ వాహినిగ ప్రవహించింది
 దీక్షాస్రవంతిగ ప్రవహించింది
 అడుగడుగునా నేల గగుర్పాటు చెందింది
 సముద్రతరంగాలనుండి వీరదుందుభులే మ్రోగాయి.

అపూర్వ సంచలన
 చరిత్రాత్మక శాంతిసమర సైనికులు

పౌరాణిక యుగాల నయనాలు
 తిలకించని త్యాగదృశ్యాలు
 కాల్పులను గుండెలతో ఎదిరించుట
 లాతీలను వీపులతో సహించుట
 వెనుక అడుగు ఎరుగని అహింసాసమరము
 ఉప్పునుండే స్వరాజ్యము
 ఆ ఆవేశమే వీరమంత్రముగ
 ఉపకరించింది
 స్తంభమునుండి నరసింహునివలె
 ఉప్పునుండే స్వరాజ్యోదయము
 అదే శాసనధిక్వారము
 కోటి కంఠాలతో మ్రోగింది
 దేశ విదేశ వక్రతికలు
 విరివిగ వార్తలనిచ్చాయి, బొమ్మల వేశాయి
 నా అరెస్టు తర్వాత సరోజినీనాయుడు
 నాయకత్వము వహిస్తుంది
 తర్వాత బదిరుద్దీన్ తాయబ్జి అన్నాడు గాంధీజీ.

ఏప్రిల్ 5న దండి చేరారు
 ఆరున శాసనోల్లంఘన ప్రారంభము
 తర్వాతనే వివిధ ప్రాంతాలలో ఉప్పుసత్యాగ్రహము
 మేము మైసూరులో ఏప్రిల్ 11వ తేది ఉప్పుచేశాము
 గత చరిత్రపుటల త్రిప్పకొనుచు
 మైసూరు తీరాన తిరిగాము, శతాబ్ది వత్సరములో

9.7-85

నెల్లూరు

స్టీవ్ లెన్

ఎదురుచూడని దృశ్యాన్ని చూస్తే
విస్మయము కలుగుతుంది
ఆనందము కలుగుతుంది
క్రొత్తగ చూచినప్పుడు, అట్టే
సంభ్రమము కలుగుతుంది.
అసాధారణముగ కాన్పించినపుడు అంతే.
మామూలుగా ఆమె స్టీవ్ లెన్ తొడుగదు.
దక్షణాది వైఖరిలోనే నీర కట్టేది
రవిక తొడిగేది
ఆ ఉదయము స్టీవ్ లెన్ తో స్వాగతము ఇచ్చింది
తలుపు తెరువగనే, ఆమెను చూచి చకితుడనైనాను
ఆశ్చర్య సంభ్రాంతుడనైనాను
అనుకోని దృశ్యము, ఆసించని అందము
హృదయాన్ని పులకిత మొనర్చాయి
సౌందర్యము హారతితో నాకు స్వాగతం చెప్పింది
తెలియరాని హర్షము నాలో ఉబికింది.

సహజముగనే ఆమె సౌందర్యవతి,
పొడవరి, బంగారువన్నె, ఉచితరీతి వేషభూషలు,
కేశసంస్కారము.
చాలసారులు ఆమెను కలిశాను.

ఎన్నడు కలుగని ఆనందము ఆ ఉదయము
నా హృదయాన ఎందుకు కలిగింది?
చేతులులేని జ్యాకెట్టు అనే
నిర్ణయానికే వచ్చాను.

దాగియుండిన భుజసౌందర్య సంపద వెలికివచ్చింది.
మేఘాల నుండి పౌర్ణమివలె
యౌవన ధనరాశి దొరికినట్లుగ ఉండింది
అకాలమున వసంతము వచ్చి
వనాన్నంతా పుష్పభరితము చేసింది.
చిన్న వస్త్రముమాటున, ఇంతకాలము
ఇంత సౌందర్యరాశి ఎట్లా అణగిఉండింది?
సౌందర్యానికి ఎంత కఠిన కారాగారశిక్ష?
యౌవన తూణిరములో
సౌందర్య ప్రసూనమువలె స్నిగ్ధమై
కుంతల వాహినీ వీచికవలె వక్రమై
పొంచియుండినదా?
యౌవనము సౌందర్యము చట్టాపట్టిలు
వేసుకొంటూ పాడినాయి.
ఉప్పెనలో కడలి అలవలె
సౌందర్యము తరంగితమై నన్ను తాకిందా?
మెరుపుకు కన్నువలె
సౌందర్య సౌదామిని హృదయ నయనాలను
చకిత మొనర్చిందా?

సౌందర్యారాధన భావమే
నాలో పల్లవించింది

సౌందర్యానలము దహించేది మాత్రమే కాదు
కాంతినిచ్చి ఉజ్జతేమునూ కలిగించేది
స్టీవ్ లెన్ కు నేను అపరిచితుడను కాను
కాని ఆ ఉదయము నన్ను
సంతోష భరితుడిని చేసింది.
నా స్మృతి పథమున చెరగని అడుగు జాడలు వదలింది
మట్టిలో దాగిన మాణిక్యము
చిరు నవ్వులతో మేల్కొన్నది.
కంట బడకనే యౌవన సమీరాలు
సౌందర్య సౌరభముల వహించి వ్యాపించినవా?
అనందానుభూతిని పొందాను.

26-7-85

నెల్లూరు

రఘురామ గీతాలు

మీ గేయమంజరి అందుకొన్నాను.
భక్తి సుమదళములు మూర్కొన్నాను
రామభక్తి పొంగిపారింది
వినమ్ర శ్రద్ధతోనే సాంతము పఠించాను
ఆనంద విస్మయమే కలిగింది.
వచన రచయిత్రిగానే పరిచయము.
గేయాలు, అందు భక్తి గేయాలు
వ్రాసే నేర్పు కలదని తెలియదు
ప్రజ్ఞ మీకు ఉన్నప్పుడు నాకు తెలియకుంటే ఏమి?
వ్రాసే నేర్పును ఇంకొక రకముగ మలిచారు.
భాషను ఇంకొక మూసలో పోశారు.
కుండల మట్టినే కూజాలకు తరలించారు.
మొక్కలనే తీగలుగా దిద్దారు.
అందమైన భాష, సొగసైన భావాలు
పల్లవి, అనుపల్లవి చరణాలతో కూడిన గేయాలు.
రఘునందనుని భక్తిరసములతో అభిషేకించారు.
త్యాగన్న గోపన్న ఛాయలు గోచరించాయి.
గేయాలు భక్తి కుసుమాలై,
రామయ్య పాదాల చేరాయి
జన హితవును కోరారు.

సీతమ్మను వదలిన రాముని దోషునిచేసి
మురిపెముగా సుద్ధిచెప్పారు.

2

కాని గేయవిహంగాలకు రెక్కలు లేవు
ఎగిరే శక్తి లోపించింది
నేలమీద నడుస్తున్నాయి
మిన్నులలో మబ్బుల నీరు చేరుటలేదు
సంగీతసుధను చిలుకుటలేదు
ఉద్దేశ్యము కృతులై కిర్రనలై గుండెను తాకాలని
కంఠాల్లో గూడుల కట్టాలని
పాటలుగ బ్రతకాలని
సప్తస్వరాలతో విహరించాలని
తాళాలతోదిగి తిరిగి ఎగరాలని గదా!
ఏడు కొండల సవారి చేయాలని గదా!
సాహిత్యానికి సంగీతము తోడ్పడాలి
అప్పుడే గేయలక్ష్యము సిద్ధిస్తుంది
తాళ రాగములేని సాహిత్య తరువు
మ్రోడుగా ఉంటుంది.
పత్రవసనములు లేక
పుష్పభూషలు లేక
దిసగా ఉంటుంది.
దక్షిణ సమీరాలలోవలె, మ్రోడు
నవ వసంత చైతన్యము పొందాలె
అక్షరాలు స్వరాలై, నాదబ్రహ్మ

పాదపూజ చేయాలి
 మాటలు పాటలై అమృత వాహినిగ పారాలి.
 హృదయాల రాగరంజితము చేయాలి
 అప్పుడే సాహిత్యము
 నూపుర సింజితాలతో ముఖరితమగుతుంది.
 నృత్యము జనిస్తుంది.
 గేయచరణాలు నర్తకి చరణాలతో
 తాదాత్మ్యము పొందేది
 పల్లవి హావభావ విలాసాల్లో ప్రతిబింబించేది
 భక్తి ముక్తి సోపానాలు ఎక్కేది.

సంగీతము ఆపాత మధురం
 జానపదుల సహితం మేల్కొలిపేది
 సమర వీరులకు ఉత్సాహాన్నిచ్చేది
 విద్యుత్ శక్తివలె సర్వత్రా వ్యాపించేది
 మధుర కంఠాల్లో ప్రచారము పొందేది.
 సంగీత రహితముగా మీ గేయాలు వచ్చాయి.
 రామ భక్తి ప్రపూరితాలే
 అందుకు సంతోషము
 సంగీతసుధా రహితముగానె వచ్చాయి
 అందుకే విచారము.
 జ్యోత్సన్న దీప్తులులేని శశాంకమువలె
 ఉన్నాయి మీ గేయాలు
 అదే మా దురదృష్టము, విచారము
 ఎప్పుడో జాగృతమగుతాయి
 మధుర కంఠములో, స్వర స్పర్శచే

రాగరాగిణులు అహల్యలై లేస్తాయి.
ఆనాడే బ్రహ్మనందం, నాదానందం
ప్రస్తుతానికి ఎంతప్రాప్తో అంతకే తృప్తి
శుభ తరుణానికి నిరీక్షిస్తున్నాము.

28-7-85

నెల్లూరు

వృద్ధాప్యము

అందరు యౌవనాన్ని ఉగ్గడించి
వృద్ధాప్యాన్ని తెగడుచుంటారు.
యౌవనములో దేహము మెదడు
పటుత్వములో ఉండగలవని
ముదిమిలో దేహము అలసి
శిథిలమగుచున్నదని పరిహాసము.
కేశములు పలితములగుట
దైవదత్త దంతములు వదలిపోవుట
శ్రవణశక్తి మందగించుట
బాహ్య చిహ్నాలుగా పేర్కొంటారు.
అసలు వృద్ధాప్యము వరకు జీవించుట
గొప్ప విశేషముకాదా?

మనమెరిగిన ఎందరు చిన్నవారు
రకరకాల చావులకు గురియై
పుడమి విడిదిని వీడి చనినారో
తలచిననే గుండె నీరగుతుంది.
రోగాలు ప్రమాదాలు హత్యలు ఆత్మహత్యలు
మృత్యుజాలాలు చావు పరచే వలలు
ఏ వలలో చిక్కినా, పర్యవసానము చావే.
మృత్యు వనములో శతపుష్పాలు విరియగలవు.

దేని వరాగము దేహముపై రాలినా
 చావు ఒడిలో నిద్రింపవలసినదే
 ఎన్నో ఎగుడు దిగుడులను, సుడిగళ్ళను
 దాటుకొని, తుఫానుల ఎదుర్కొని
 ముదిమి రేవున చేరింది పడవ
 అది అందరికి ప్రాప్తించే అదృష్టము కాదు
 అందరి నొసటి వ్రాతలో లిఖింపబడలేదు
 కాని అదృష్టముకాదా? మహద్భాగ్యము కాదా?
 ప్రపంచములోని చిత్రవిచిత్రములను
 సుఖదుఃఖములను అనుభవించుట
 దాని అమృతాన్ని క్రోలుట చిన్న విషయము కాదు
 తనకు తాను అభినందించుకోదగ్గ విషయము కాదా!
 మానవుడు జరిగిన మేలును మరచువాడు.

ముసలితనము మానవులకు మాత్రమే కాదు
 పుట్టింది ప్రతిదీ చచ్చేదే
 చావుకు ముందుమాటగ అమరుతుంది
 ముదిమి లేకనే చావవచ్చు
 ఏ వయస్సులోనైనా చావవచ్చు
 నిండుబ్రతుకు బ్రతికేవాడు
 ముదిమి దర్వాజాగూడ దాటవలసినదే
 చెట్టుకు పక్షికి జంతువులకు ఉన్నది ముదిమి
 కాయము శిథిలమగుట కాంచుతాము
 కొన్ని శక్తులు ఉడుగుతాయి
 కదిలేవాటికి కదలుటలో మాంద్యము ఏర్పడును
 వడి తగ్గుతుంది, అందచందాలు తరుగుతాయి.

రూపురేఖలు మారుతాయి.

ముదిమి దువ్పటికప్పుకొని

చావుచలిని ఎదుర్కొంటాడు

జీవనవనమునకు ముదిమి

హేమంత శిశిరముల వండిది.

వసంత, వర్ష, శరత్తుల ఆహ్లాదాలు

వెడలిపోయాయి రమ్మన్నా రాలేవు.

ముదిమిబాటలో చావురేవును చేరవలసినదే

చావుకూడ కొందరికి అతి కష్టముమీదనే వస్తుంది

మంచం మూలుగులు ముగియుట తేలికకాదు

సునాయాసమరణము అందరు కోరుకొనేదే

చావుగడియలు నిర్ణయింపబడే యున్నాయి

దానికి ముందు చావలేము వెనుక చావలేము

అనిశ్చిత ప్రపంచములో నిశ్చయమైనది మరణమే

ఎప్పుడు, ఎట్లా, తర్వాత ఏమి అంతా అతి రహస్యము

రహస్య తుషారములలో కప్పబడినది మృత్యు విగ్రహము

అది మాత్రము నిస్సందేహ, నిష్ఠుర

నిశ్చయ నిత్యసత్యము.

మృత్యువుకు పూర్వరంగం వృద్ధాప్యము

ముంగిలి దాటి వెడలాలి చావుమేడకు

అందాల హరించి యౌవనాన్ని తోసిపుచ్చి

అనేక జ్ఞాపకాల సంచల భుజాలవేసుకొని

ముదిమి సాగుతుంది మృత్యురమ్య ప్రాంగణములోనికి.

వాంఛారాహిత్యము కాదు వృద్ధాప్యము

తీరని కోరికలు, ఫలించని ఆశలు
 వమ్మైపోయిన ఆశయాలు
 దండలుదండలుగ మెడను చుట్టుకొనే ఉన్నాయి.
 అవశేషకాలము తక్కువ, తీరిక ఎక్కువ
 అనుభవించిన భోగాలను, అనుభవించని భోగాలను
 నెట్టుకొని పోయింది కోర్కెల తుఫానుగాలి.
 జీవిత మాగాణములో నాటిన అశ్రుబీజాలు
 చిరునవ్వుల విత్తనాలు మొలిచేది ముదిమిలోనే
 ఎక్కువగా నాటితే
 కాగిచల్లారిన పాలగుతుంది.

దీర్ఘకాల అనుభవముతో సమదృష్టి ఏర్పడుతుంది.
 అన్నీ తేలికయై అలవాటు పడుతాము,
 కష్టాలవేడి తగ్గుతుంది
 ఆనందాలవడి తగ్గుతుంది.

అంతా ఈశ్వరేచ్ఛ, పూర్వజన్మ సుకృతము
 అంటూ, వేదాంత నవనీతము పూస్తాడు
 ఒడుదుడుకులు లేకుండా
 జీవితయానము సాగేందుకు
 ఇట్టి విషాద మరణవార్తలు వినుటకేనా
 నేను ఇంకా బ్రతికిఉన్నాను, అంటాడు ఏడుస్తూ
 ఒక ముసలాయన

అల్లుడు కొడుకు పెద్దఉద్యోగాలు చేస్తూ
 అమెరికాలో ఉన్నారు, రమ్మని పిలుస్తున్నారు.
 అని సంతోషముగా అంటాడు ఇంకొక ఆయన
 మనుమరాలు ఐ ఏ.ఎన్.లో నెగ్గింది.

పెండ్లికూడా నిశ్చయించాము
 అని ఆనందాన్ని పట్టలేక
 నవ్వుతూ అంటాడు మరియొకడు.
 ఇట్టి సంఘటనలు దుఃఖాలు, ఆనందాలు
 ఎన్నయినా దాగియున్నాయి వృద్ధాప్యములో.
 జీవితము సుఖముగా గడిచి
 వృద్ధాప్యము విషాదముగా మారవచ్చును.
 జీవితము కష్టనష్టాలలో నలిగి
 జీవితాంతము వసంతవనముగా మారుటయు చూస్తాము.
 కోరుకొన్నా చావురాక
 అనారోగ్యము నమిలి పిప్పిచేసేది చూస్తాము.
 ఏ సూత్రానికి, ఏ నియమానికి, తర్కానికి
 తొంగేదికాదు జీవిత శాస్త్రము.
 ఎంత సమస్య భరితమయినా
 వృద్ధాప్యాన్ని కాకపోయినా
 దీర్ఘాయుస్సును ప్రతివాడు కాంక్షిస్తాడు.
 బ్రతికియున్న వాడే ఏదైనా అనుభవించేది
 మంచి నైనా, చెడ్డనైనా
 చావు తెరదింపగానే అంతా శూన్యమే.
 చావుగాలికి దీపము ఆరిపోతుంది.
 దీపము ఎంతకోరుకొన్నా తిరుగవెలుగలేదు.
 సుఖాలు, దుఃఖాలు యౌవనము వృద్ధాప్యము జీవితానికే.
 మరణానికి నిత్యానందం నిత్యయౌవనం

8-8-85

నెల్లూరు

విదుషీమణి

ఆమె విదుషీమణి
పల్లెటూరులో కావ్యాలు చదివింది.
పద్యాలు వల్లెవేసింది.
పెండ్లికి ముందే పాండిత్యసౌరభాలు
నలుదిక్కుల వ్యాపించాయి.
సాహిత్యాభిమానినే వివాహమాడింది.
అర్థ శతాబ్దికిపైగా జంటజీవితము గడిపింది.
సాహిత్యపంటలు పండించుకొన్నారు.
కవులను ఆదరించారు.
పండితుల ఆశీర్వాదములు పొందారు.
అముద్రితాలకు సాయం చేశారు.

మృత్యు వ్యాధుడు పొంచిచూచుచే వరిపాటి
వివిధ పన్నాగాలు వేస్తూనే ఉంటాడు.
అతనికి అదే వృత్తి వినోదము
కిలకిలలాడే పిట్టలకొట్టుట అలవాటు
చీకటిలో అంబుల విసిరాడు
దేనికి తగిలినా సంతోషమే అతనికి
వనశోభగా యుండిన ఆడపిల్లే బాణానికి పడింది
వనమంతా రోదించింది శోకముతో
శేషించిన వక్షులు విహ్వలములై ఆ ర్రనాదాలు చేశాయి
చావుదిగులు నీడలు ముసిరాయి.

శరత్ పవనాలకు ఆకాశము కొంత
 వెలుగును చూపింది
 శోకచ్ఛాయలు శేషించే ఉన్నాయి.
 వృద్ధాప్యపు కర్పూరమున
 దాగియున్నవి స్మృతి జ్యోతులు
 కర్పూర శిఖలు
 అక్షరోత్సవముల దీపమాలికలు వెలిగించాయి.
 తోటమాలి వెడలిపోవ
 తోట మిగిలియున్నది
 చెదిరిన పండుటాకుల కుప్పలతో.
 కస్తూరి మృగము మాయము కాగ
 వాసన గాలిలో జీరాడుచునేయున్నది.
 వకుళమాల వాడిపోవ
 వసనముల సువాసన వీడని విధముగ.

మరణము పండించిన అశ్రుబీజాలు
 శ్రావణము చల్లిన శీకరాలకు
 అంకురాలై పెరిగాయి.
 పుష్పించాయి, ఫలించాయి
 స్మృతి సుమనస్సొరభాలు
 స్మరణ ఫల మాధుర్యాలు
 విదుషీమణి హృదయములో దాగిన వాంఛలే
 క్రియాన్వితములై కూజితాలుగ
 విపిన పవనములలో ముఖరిత మైనాయి.

21-8-85

మద్రాస్

కన్యాశ్రమము వీడు శకుంతల

భవిష్యత్తు ఎన్ని స్వర్ణకవాటాలు తెరచింది.
ఎన్ని రమ్య దృశ్యవీధులు.
ఎన్ని ఆకాంక్షా ఉత్సవ దీపాలు.
ఎన్ని స్వప్నపురి మండపాలు, ఇంద్రదనుస్సులు.
అణచి దాచుకొన్న ఉత్సాహ తరంగాలు
మనస్సు నౌకను ముందుకు నెట్టుచుండ
దేహమును శైవ స్నేహసమీరాలు
వెనుకకు త్రోయుచుండెను

పుట్టింది తపో భంగములో
జననీ జనకులచే పరిత్యక్త
రుష్యాశ్రమములో పరిపోషిత.
తరు లతాదులకు నీరువోసింది
హరిణశాబకాన్ని మచ్చిక చేసింది
మయూర నాట్యాన్ని అనుకరించింది
కోకిలకు మారుపలికింది
శుకపికములకు శోక పాఠముల నేర్పింది
హోమాగ్నులకు సమిధల ఏరింది
అనసూయ ప్రియంవద శకుంతలా కన్యాశ్రయము
తోడునీడలుగా పెరిగారు.

స్వప్నాలలో తప్ప
కలసిమెలసి విహరించారు.

ఆకాంక్షలు ముందుకు నెట్ట
స్మృతులు వెనుకకు లాగేవి.
వీడ్కోలు సమయాన అన్నీ
క్రొత్తగ కాన్పించేవి.
ఆ బాల్య పరిచయాలను
మరలా పలుకరించలేదు.
వెనుక చూపులేని ముందుప్రయాణము.
తోడిచెలుల చెలిమి ఇకలేదు.
పాతదంతా మరచిపోవాలె.
క్రొత్త పరిసరాలకు అలవాటు కావాలె
క్రొత్త విధానాలను అనుసరించాలె.
రాజమహల్ లో నివాసము.
రాజ ఉద్యాన వనాల్లో విహారము
పల్లకిలలో అంబారీలలో ప్రయాణము.
పితృపాదులు, గురు పూజ్యులు అగు రుషిని
ఇక దర్శించదు.
రాజు నీడగ బ్రతకాలె
దాసదాసీలు నీడలుగ ఉంటారు.
ప్రణయ వల్లరికి నూతన కిసలయాలు
అరుణ కోమలతల చూపును.
కుమారుడు జన్మిస్తే గారాబముగా పెంచాలె
పెద్దవానిని చేసి, తగు సమయాన
పట్టాభిషిక్తుని చేసి రాజమాత కావాలె,

నదిలో స్నానమాడి
 ఇష్టదేవుని పూజించి
 తరుగుల్మాదుల కన్నీటితో
 తడిపి తడిమి, జింకపిల్లను ముద్దాడి
 నెమలిని పిలిచి గింజలు తినిపించి
 చెలుల ఒడిలో తలదాచి
 భోరున ఏడ్చుచు తయారైనది.
 అంతా గమనిస్తుండిన ఋషి
 కన్నీరు తుడుచుకొనుచు
 అన్నీ వదలిన సన్యాసిని
 నన్నే అనురాగ పాశాలు బంధిస్తున్నవే
 ఎంత శిక్ష దుహితావియోగము కన్నవారికి!
 ఆశ్రమ పొలిమేరలకు చని, సాగనంపి వచ్చాడు
 మేఘాచ్ఛన్నమై వ్లునమైనది ఆశ్రమము.

తపోభంగములో పుట్టిన శకుంతలకు
 స్వప్నభంగమాయెను రాజదర్బారులో.
 ఆకాంక్షల ఇంద్రధనుస్సు
 శకలాలుగ విచ్చిన్నమైనది.
 నదీజలాలు పెడత్రోవను పారి
 ఎడారులలో ఇంకిపోయినవి
 రాజవాగ్దానాలు మృగతృష్ణలై మోసగించాయి.
 ఆశా సౌధాలు భూకంపములో వలె
 కూలి కుప్పయినాయి.
 శైశవ స్నేహముల వదలినది.
 కోరిన ఊహలు ఆమెను వదలినవి.

భూత కాలాన్ని ఆమె వదలినది.
భవిష్యత్తు ఆమెను నిరాకరించింది
గర్భవతి పరకళత్రం అను నిందను
విని భరించలేక పోయింది.
నీవే శరణ్యం అని భూమాతను వేడింది.
ఎత్తుకుపోయి మారీచాశమము చేర్చింది గగనమాత.
రాజర్షి బ్రహ్మర్షియైన
విశ్వామిత్రుని తనయ
ఎన్ని పరీక్షలకు లోనైనది
ఎన్ని నిరాశలకు బలియైనది.

23-8-85

మద్రాసు

న డ క

ఎంత బాగుగ నడచింది పద్యము
అనుట తరుచుగ వింటాము.
నడకలోనే ఒక ఊపు, ఒక విలాసము
కలిసియున్నాయి.
నడకల గమనించుట అతనికి అలవాటు
బాతుల చూస్తాడు, పావురాలను చూస్తాడు
ఆవుల చూస్తాడు, ఏనుగుల చూస్తాడు
నడకలోనే ఓయ్యారము ఒలుకుతుంది
లయలో ఒదిగి పొదిగినట్లు ఉంటుంది
ఏరు అలలో కదలిక
కోనేరు నీళ్లలో కదలిక
ప్రొద్దుటి గాలిలో కదలిక
అంతా అందమే అంతా ఆనందమే,
పరువెత్తుటలో శక్తి కనబడుతుంది.
నడచుటలో అందం కనబడుతుంది
గాంభీర్యము, నిదానము శాంతి ఓరిమి
అగువడును నడకలో,
నడకలో రాజరీవి కలదు.
రంగప్రవేశములో హుందాతనము గలదు.
దర్బారులో రాజుల ప్రవేశము
మెల్లని అడుగులతో రాణుల ప్రవేశము

అతీరమ్యమైన దృశ్యము.
 అతి మనోహరము, అహోదకరము
 దినమంతా పనిచేసి, శ్రామికుడు గుమస్తా
 ఇంటికి మరలి వచ్చినపుడును
 తృప్తి, విశ్వాసము అతని నడకలో కన్పించును.
 సంజవేళలో వీరసైనికుడు శిబిరము
 చేరినపుడును దీక్షా సేవాతత్పరత
 నడకలో కాన్పించును
 అత్తవారింటికి వెడలు వధువు నడకలో
 అన్నిరసములు చిందుచున్నాయి.
 సంగీతములో విలంబిత శైలి
 చాలా మందికి ఇష్టము.
 హాయిగా ఉన్నదని ఆనందము.
 స్వరముల కూర్పు మేళవింపు శ్రావ్యత
 అని వారి విశ్వాసము.
 నర్తకి పదవిన్యాసము కళలో చరమస్థితి

నడకలో కాళ్లు నడుము
 రెండూ పాత్రధారులే,
 నడుమునుమోస్తూ, కాళ్లు కదలిక మొదలిడుతాయి
 నడుము కాళ్ల నడకకు ఊగుచునుంటుంది.
 అంబారీలో కూర్చున్న రాణివలె
 ఒంటెమీద కూర్చున్న ప్రయాణికునివలె,
 ఒక్కొక్క వైపునుండి చూస్తున్నపుడు
 వేరు వేరు ఆందాలు, ఆనందాలు.
 సమీపిస్తున్నపుడు ఒక సౌగం

దాటి వెడలుచున్నపుడు ఒక వీలాసము.
 ప్రక్కనుండి ఒక ఒయ్యారము.
 పైనుండిచూస్తే ఒక హూయలు.
 ఎన్నివంపులు, కుదింపులు ఒరవడులు
 ఆ కాళ్లలో, నడుములో.
 మనకు తెలియదు కాని
 మానవ శరీరము
 ప్రకృతిలో సౌందర్య సంపదే
 ఆనంద కారకమే.
 మన నడక పలుకు పాట
 కాళ్లు, కాళ్లు చేతులు వ్రేళ్లు
 వీలాస వీచికలే
 కళా ఖండాలే
 రస గుళికలే.

28-8-85

మద్రాసు.

ఎడారులు

ఆంధ్రుల కేమి తెలుసు ఎడారుల వైశాల్యం!

తొమ్మిది జిల్లాలకు వ్యాపించి, కలదు

దీర్ఘ సాగరతీరం.

సాగరపు ఇసుకలు తెలుసు

ఇసుకల మైదానాలు తెలియవు

నదీజలాలు తెలుసు, పొట్టి కొండలు తెలుసు

అడవులు తెలుసు, సింహాల, ఏనుగుల అడవులు

తెలియవు, పెద్దపులి చిరుత అడవులు తెలుసేమో.

మన గోళములో సముద్రము రెండువంతులు

నేలలో కొండలు అడవులవలెనే

ఎడారులు ఉన్నాయి

కొన్ని దేశాలల్లో ఎక్కువ భాగము ఎడారులే

మనదేశములో రాజస్థాన్, సౌరాష్ట్రాలలో

ఎడారులు, పెద్దవే ఉన్నాయి.

ఎడారులను ఇసుకకడలి యనో

సైకత సింధువులనో పిలువవచ్చు,

మైశ్మతరబడి పరచి ఉంటాయి.

చెట్లు చేమలు పిట్టలు లేని మరుభూములు.

ప్రకృతి నీరవ యోగ సమాధిలో కూర్చునే ప్రదేశాలు

సూర్యుడు చండశాసనుడై ప్రజ్వరిల్లే నిప్పుర శ్మేతాలు

వాయువులు వేడిని జుర్రుకొని
 ఇసుక దుమారములు తూర్పారపట్టే పల్లాలు,
 ఎడారులు దోగాడుచు
 క్రొత్త సీమల దాడి చేయగలవు.
 నీటి మబ్బులు లేక దుమ్ము మబ్బులే
 దిగంతములలో కాన్పించేవి.
 చీకట్లలో దిక్కులు మాసిపోయి
 చుక్కలే తూర్పు పడమరల చూపేవి
 పగటి వేడి రేయి చలియై
 బొబ్బలు పొంగిన మడమల నేదతీర్చేవి.
 రాత్రిమంచు విస్తారము, చలి తీవ్రము.
 వేడి దారుణము పగటి వేళల
 వికృతి రూపము దాల్చిన ప్రకృతి
 దినమొలతో తిరుగాడేది
 కఠిన కర్కశ క్రౌర్యము చూపట్టేది.
 కటాక్ష వీక్షణలు, మందహాసాలవ హితమై
 కనుబొమలు చిట్లించిన అట్టహాస ముఖమది.
 సమాజములో మూఢాచారాల వలె
 ప్రకృతిలో నిర్జల విలయ నిలయమది.
 దిగంబరుడైన జటల యోగివలె ఉంటుంది.
 భయంకర తిమిర ప్రశాంతత ఆవహించి ఉంటుంది
 మృగత్వష్టలు పలాయించే ఊసర క్షేత్రాలు
 నిత్యజ్యేష్ఠమై, చిరకృత్తిక-రోహిణి కార్తియై
 మండే నెలవులు.
 ప్రకృతి రమ్య లీలా విలాసములను
 కుంచించుకొని, ప్రళయాంత భీకరత్వాన్ని

భుజాల కప్పుకొని గాఢసుషు ప్తిలో వడిపోయిన సైకతపులినాలు
 వెన్నెలలో స్వర్ణ రేణువులై
 పులకిత మయ్యేవి
 చిరకాల రోగపీడితులకు
 ఆతవస్సానాల చికిత్సాలయమది.

రాత్రిశే ప్రయాణాలు
 ఒంటెలు ఒకటి వెనుక ఒకటి నడుస్తాయి.
 గంటలు మ్రోగిస్తూ నడుస్తాయి.
 ఒంటెలవాళ్లు పాడుకొంటు పోతారు.
 అక్కడక్కడ నీటిమడుగు అంటాయి.
 అవసరమైతే, నాలుగైదు దినాలకు కావలసిన
 నీరుత్రాగి వెడలును ఒంటెలు.
 పగలే విశ్రాంతి.
 తెచ్చుకొన్న కసువును మేసి
 మట్టి గుడిసెలలో తలదాచుకొనేది. నేదతీర్చుకొనేది
 పర్షియన్ సాహిత్యములో
 ఎడారుల సదా స్మరించుకుంటారు.
 వియోగ యువకుల భ్రమణలు ఎడారులలోనే.
 ప్రేమార్తులు ప్రణయోన్మాదుల రోదనలు
 ఎడారుల ఇసుక దిబ్బలకే వినిపిస్తారు.
 చుక్కల లెక్కించుచు రాత్రి జాగరణలు
 అంగీలు చింపుకోవడము, అర్ధనగ్నంగా
 ఉన్నత ప్రతాపాలాడుకొంటు, సౌమ్యసిల్లడం ఎడారులలోనే
 ఎడారుల భీకరత్వాలకి, విరహదారుణత్వానికి
 శ్రుతి కలిపే వికృత జంత్రశాలివి.
 వియోగి సమిధవలె మండిపోతాడు

శలభమువలె మాడిపోతాడు.

బుల్ బుల్ వలె ముళ్లపైబడి చచ్చిపోతాడు
బొబ్బలు పోయి చీముకారే పుండ్ల కాళ్లను
ముళ్లతో గ్రుచ్చుతుండాలి, అవే ప్రేమసూచకాలు.
సంయోగము ఎడారి వలెనే శూన్యము
వియోగము ఎడారివలెనే అనంతము
నిత్య ప్రచండము.

సన్యాసవేషము ధరించిన ప్రకృతి ఎడారి.
వైరాగ్యములో నున్న ప్రకృతిలో కూడ
కొన్ని అందమైన ప్రాణులు జీరాడుచున్నాయి.
రుష్యాశ్రమములో జింక పిల్లలు, నెమలి పిల్లలవలె.
ఆకులు లేక, ముళ్ళగణుపులతోనో. బిళ్ళలతోనో
పెరిగే నాగజెముడులు ఎడారులల్లో
ఆటనట కన్పిస్తాయి.
బొటన వ్రేలంత చిన్నవి మొదలు
యాభై అడుగుల పొడవువరకు
రకరకములైన ముళ్ళజెముడులు ఉన్నాయి
శాస్త్రజ్ఞుల లెక్కప్రకారము రెండువందలవరకు
వివిధ ఆకారాలతో ప్రమాణాలతో ఉన్నాయి
గుండ్రముగ ఉండేవి. పొట్టిని, పొడుగుగనుండేవి
ఆకులుండవు, ముళ్లు ఉంటాయి
మామూలుగ గణుపులుంటాయి
చెమ్మను పీల్చుకొని గణుపులలో నిలువజేస్తాయి
దీర్ఘకాలము వర్షము లేకపోయినా
నిలువజేసికొన్న నీరుతోనే బ్రతికిఉంటాయి

లేమికి ప్రకృతియిచ్చే ప్రతీహారాలు
 ఆవి కొన్ని పువ్వుల పూస్తాయి
 కొన్ని పండ్లను యిస్తాయి
 అరుణవర్ణముతో మంచి నిమ్మపండువలె
 కోలగనున్న రమ్యమైన పండును స్వయముగ చూచాను
 దాని అందము రంగు నన్ను విస్మయపరచాయి
 పెద్ద పవడమువలె, దొండపండు ఎరుపుతో
 మినమినలాడింది
 రాతిబండలలో ఇసుకదిబ్బలలో
 పెరిగే ముళ్ళచెట్టుకు ఎంత అందమైన పండని
 తెలియరాని ఆనందము వేసినది.

ఎడారి విసుగుదలను తగ్గించే వినోదాలివి
 హిమాలయాల ఎత్తులలో పొడవుచెట్లు లేవు
 ఎడారులలోను చెట్లు లేవు
 కాని ఆ స్థళాలకు అనువగు అంచాలున్నాయి
 అందాన్ని చూచే కన్నులు కావాలె
 మెచ్చుకొనే హృదయాలు కావాలె
 ఆంధ్రులకు లేనివి ఎడారులు
 ఉన్నవి కడలికెరటాలు, ఒడ్డులు
 ఇంకా ఎన్నో!

17-9-85

నెల్లూరు

కాలిబాట

ఎప్పటిదో ఈ కాలిబాట
నాగరికత ఆధునికతల
దెబ్బలకు తాళుకొంటు
జనుల ఆకట్టుకొనుచున్నది
—నీరు లేని సెలయేటివలె
ఏ శతాబ్దములో వుట్టిందో
చకచక సాగుతున్నది ముందుచూపుతో
రానున్న శతాబ్దానికి
గ్రామీణ మహిళవలె
అలంకారములతో నిమిత్తములేదు
వనులతోనే కాలము గడుపుతుంది
చింతలకు చీకాకులకు ఓపికలేదు
సొగసులకు అందాలకు తీరికలేదు
అస్తమానము చిల్లరపనులే
పనిలేకుంటే తూగులో మైమరుస్తుంది.

పల్లెనుండి పల్లెకు అట్టుకొన్న మట్టితీగ
చక్కని రస్తాలున్నా దీని ఆప్యాయత వేరు
ఆత్మీయతతో పలుకరిస్తు పోతుంది
జనాదరణ పొందుతు, కిలకిల నవ్వుతూ పోతుంది
ఎంత జనపద సంపదను, పల్లెల మార్పులను
చూపుల ఆరబోసికొని చూచిందో
గత శతాబ్దాలకు ఆగామి శతాబ్దాలకు

చుట్టరికము కలిపే వారధివలె అమరంది

ఎంత చరిత్ర నడచిందో

ప్రగతి రెక్కలవిప్పి చూకింది

వికాసపు మొగ్గలు కన్నులవిప్పి,

నూరు రేకులతో పూచాయి.

పెత్తనపు దారులు మారుట చూచింది

కాలిబాట కంఠమువిప్పక మూగగానే నిలిచింది

జ్ఞాపకాలను గుండెలోనే మూతవేసింది

వేగంగాని నడకతోనే మనుచున్నది

మార్పులమధ్య స్థిరముగానే నిలిచింది

పడమటి గాలులకు కొమ్మలు ఆకులు

ఆందోళనపడినా చెట్టుమొదలు వేళ్లు

నిశ్చలంగానే నిలిచాయి.

గడచిన కాలాల సంవేళవార్తలను

పుట్టని తరాలకు గైకొని వెడలుచున్నది

తన మూగమాటలతోనే, కై సైగలతోనే

క్రొత్తదనాన్ని చవిచూచింది

క్రొత్తగొంతుల క్రొత్తపాటల తీపికి

తన్మయత్వము చెందింది

క్రొత్త ఆరుజోదయాల వెలుగులకు

పులకితమగుతుంది

క్రొత్తకాళ్ళ మెత్తదనాలకు

దేహాన్నే పట్టుపరుపుగ పరిచింది

క్రొత్త కాలిజాడల అనుసరిస్తు పోయింది

కాలిబాట

పూలబాటవలె

వెన్నెలబాటవలె

ప్రగతి పిలుపున

విజయ వేణువుల మ్రోయించుచు

కొత్త సీమల వెదకుచు

కొత్త రేవులకు చేరింది

జనపద నిరాడంబర వైభవవాహిని

18-10-85

నెల్లూరి రైలులో

మానవ శరీరము

కర్కశ హృదయములో కోమలత్వం
రాతి బండలలో అమర దైవమూర్తులు.
పంకములో కమలము ముళ్ళల్లో గులాబీలు
కాంచనములో మనోహర ఆభరణాలు.
ఇటికెలతో రమ్యభవనాలు
మాటలలోపాటలు, వెదురులో వేణువులు
పిడుగుల మబ్బులలో ఇంద్రధనుస్సులు
సముద్రములో ముత్యాలు పగడాలు
అన్నీ ప్రకృతిలో కనబడే రమణీయ విపరీతాలే
పుట్టుకనిచ్చేవానికి, పుట్టిన దానికి
ఎంతో వ్యత్యాసము
జననీజనకులకు తనయునికి అంతరము
బాహ్యరూపానికి అంతరరూపానికి గల
తారతమ్యము.

మానవశరీరం ఎముకలగూడు.
పైన కొంచెము కండరాలు కొవ్వు.
చేరి మృదువుగా ఉంటుంది.
స్థూలమైనదే, బిరుసైనదే.

కాని ఎంత మధురమైన సంగీతాన్ని

వినిపిస్తుంది.

సాధనచేత ప్రజ్ఞచేత

ఆలాపనతో స్వర విస్తారముతో

ఆరోహణ అవరోహణల పరివర్తన వైచిత్ర్యములతో

ఎంత రసస్థావితము చేయగలదు

అలౌకికానందమునే చేకూర్చేదే

ఈ మధుర రసగంగకు గంగోత్రి ఎద్ది?

ఎముకల నరాల కొవ్వుల గొంతే!

ప్రేక్ష అట్టే

వీణాతంత్రులమీదో, మృదంగ కపోలాలమీదో

వాయించే తరుణములో ఎట్టి నాదావిర్భావము

పాతాళమునుండి రసర్పురులు

పొంగుచున్నట్టుగ తోస్తుంది.

వేళ్ళకు ఎంత నైపుణ్యము, కోమలత్వము

అంటియుంటుందో.

అమృతముతో కలిపిన నవనీతము అలమినదా వేళ్ళకు

అని భ్రమ కలిగిస్తుంది.

మాధుర్య కళాసృష్టిని కలిగిస్తాయి.

వేళ్ళ రసహస్తముతో పులకితమగుతాయి.

వాద్యము మధుర మత్తతతో

విహ్వల కంఠము చెందుతుంది

దివ్యానుభూతి ఉత్సాహపరుస్తుంది.

అది స్వరలయల నేర్పిన సంగీతము.
 ఇక నృత్యానికి వస్తే
 కాళ్లు చేతులు కళ్లు సహకరిస్తాయి.
 పాదవిక్షేపాలతో నూతన కళాలోకము సృష్టియగుతుంది
 రసాన్వితమైన గతే నృత్యమగుతుంది
 పావాలు విలాసంగ భావక విత్వాన్ని
 వల్లెవేసినట్లుగ ఉంటుంది
 సామవేదరుక్కుల ఉచ్చరించినట్లుగ ఉంటుంది
 రస మకరందాలు వెదకుచు వచ్చి
 పాదపద్మాలను గ్రహించాయి
 శత మయూరాలకు పాఠాలునేర్చే
 నూపుర చరణాలు
 నడుము కాళ్లు అడుగులు
 ఆంగిక సమ్మేళనలో అందము నేర్పుచేరి
 ఆనందరసాన్ని చిలుకుచున్నాయి
 కళ్లు, వేళ్లు, చేతులు ఒకరి
 నృత్యానికి పూర్ణత్వము లభిస్తుంది
 కౌశల్యములో ఎముకలు మాయమైనటుల
 మాయను కలిగిస్తాయి
 అంగుళీముద్రలు, హస్తచాలనములు
 నయనవిలాసాలు కళాసౌందర్యము
 తనువును తాల్చినటులుగా ఉంటుంది
 రసవాహిని తరంగితమై పొంగినటుల ఉంటుంది.

అందమైన నారీమూర్తి లయాన్విత
 మధుర సంగీత నేపథ్యములో
 హావ భావ విలాసాలతో
 అంగ భంగిమములతో
 పద విక్షేపాలతో
 హస్త సంచారితాలతో సల్పు
 నృత్యమున సౌందర్యము పరాకాష్ఠను పొందుతుంది.
 మించిన అందము వేరు లేదు
 సౌందర్య మేరువు రసధారల
 వర్షించినటుల ఉంటుంది.

నాటకములో నటన
 నృత్యములో అభినయము
 వాస్తవికతను మరపించి
 మత్తుమందుల చల్లి
 హరిశ్చంద్రుడే స్మశానములో ఉన్నటుల
 కృష్ణుడే గోపికలతో కోలాటము ఆడినటుల
 భ్రమ కలిగించును.
 అందని అందముగ, ఊహించని చిత్రముగ
 సహృదయుల ఆలరించును.
 అంతా మానవశరీరము కల్పించే ఇంద్రజాలము
 స్థూలముగ, కఠినముగ కాన్పించే
 మానవ అస్థిపంజరమునుండే
 కళాజాహ్నవి, మకరందాల మందాకిని
 రసబిందువుల చల్లుచు ప్రవహిస్తుంది.

మానవ బాహ్యరూపము
ఎన్ని సౌందర్య మండపాలలో
కళావైభవ సీరాజునాలను
వెలిగింపగలదు.
మానవ శరీర పాటవత్వము అపారము
కర్క శత్రువులలో కోమలత్వము
ప్రస్ఫుటిస్తుంది.

30-10-85

నెల్లూరు

కళాక్షేత్రం

కళాక్షేత్రపు కుటీరములో
వెలిగింది సంధ్యాదీపము
సంధ్యాదీపపు స్వర్ణోత్సవముల
నేడు జరుపుచున్నారు.
దీపము అఖండ జ్యోతిగ వెలిగింది.
పలుప్రాంతాల వెలుగుల చిమ్మింది
పెద్దల పిన్నల వ్రశ స్తనిపొందింది.
భారత కళాక్షేత్రముగ పెరిగింది
పరప్రాంతీయులు పరదేశీయులు
శిక్షణ పొందారు, కళాచతురలయ్యారు.
భారత కళాక్షేత్రం భరతనాట్య
కళా కేంద్రమయ్యింది.

నాట్యశాస్త్రము అనాదిగ
పారుచుండిన కళాస్రవంతి
క్షీణయుగములో కలుషితమైంది
పుణ్యము చెడి పేరు పోయింది
సమాజము చిన్న చూపు చూచింది
కులీనులు కళారాధనకు విముఖులయ్యారు
నాట్యం వృత్తివలయములో చిక్కింది

విషజాలముల విడుదలపొంది
స్నాతయై షాశితమై నవజీవనం పొందింది.

గత అర్థ శతాబ్దిలో
దశదిశల వృద్ధిని పొందాము
ఆరుణోదయ రాగ రేఖలు కన్పించాయి
సాహిత్యాలు కళలు కన్నుల విప్పాయి.
నూత్న చైతన్యపు మార్గముతో వయనించింది
భారతము నిజరూపాన్ని అన్వేషించుచు
కదిలింది. భావి ఘంటలు మ్రోగాయి.
క్రొత్త శిఖరాల ఎక్కింది.
సంకుచిత దిగంతాలు ఎత్తులనుండి విస్తరిల్లు చున్నాయి
భక్తితో కళకలిసింది
సౌందర్యముతో సంగీతము సంగమించింది
సంగీతములో నాట్యము గజ్జెకట్టింది
కులీనులు శాస్త్రమునేర్చి వేదికనెక్కారు
మర్యాదకు స్థానము దొరికింది.
బాల్యరిష్టాలు దాటాయి.
తొలి నిరాశలు తొలిగాయి.
ముందుచూపులతో పూర్ణ శతాబ్దిని పిలుస్తున్నాయి
క్రొత్త శతాబ్దపు మందిర ఘంటలు వినబడుచున్నాయి
ముందు మార్గము విశాలము
బాధ్యతలు అధికముగానే ఉన్నాయి
కళారాధనకు అంకితమై
సౌందర్యాల రుద్రాక్షలను త్రిప్పుచు

క్రొత్త అనుభవాలతో క్రొత్త ప్రయోగాలచేయుచు
ముందుకు పోవాలె.

పవిత్రమైన అంతరంగాలతో
సౌందర్య సోపానాల నెక్కుచు
నూతన విజ్ఞాన దివిటీల వెలిగించుచు
సత్యం శివం సుందరం ధామాలకు చేరాలె
అర్థ శతాబ్దానికి ముందు ఉన్నవి ఆశయాలు
వెనుక జ్ఞాపకాలు అనుభవాలు ఉన్నాయి
నాదబ్రహ్మతపస్సు జరగాలె
నటరాజుని డమరు శబ్దాలు మ్రోగాలె
పార్వతి నూపురనిక్వణాలు పలకాలె.
సాగరతరంగాల తంబూరాకు
ధరణ సప్తస్వరాలతో పాడాలె
నింగి మేఘగర్జనాలతో మృదంగవాద్యము మ్రోయించాలె
ప్రకృతి పులికిత గాత్రయై
తరుశాఖలతో నాట్యము చేయాలె.

ప్రకృతి, శిల్పము. సౌందర్యము
మేళవించిన ధామమే భారత కళాక్షేత్రం
అనాదిగ సముద్రఘోషకు
అలవాలైన పులినాలు
నూతన స్పందనతో, క్రొత్త పాటలు వింటు
నవ వధూమతల్లుల పాదతాడనములతో

సురభిశః పుష్పవాటికలు అయినాయి
 సౌందర్య ఆలయాలు అయినాయి.
 కళాసంపద పెరగాలె
 రానున్న తరాలకు ఆశాజ్యోతిగ నిలవాలె
 సాంప్రదాయ శుభాన్ని గర్వాన్ని
 నవప్రయోగాల హితాన్ని ఆనందాన్ని
 శ్రుతికలిపే తంత్రిని మీటాలె!
 సాంప్రదాయ వ్రేళ్ళకు
 నవీనత్వపు పూలకొమ్మలకు
 అనురాగము పెంపొందాలె
 తరుకాండము సుస్థిరముగ నిలవాలె

ఆనాటి కుటీరము
 వైభవ నాట్యశాలగ రూపొందింది
 సంధ్యాదీపము శతవర్తికలతో
 నిత్యజ్యోతియై వెలగాలె.
 రుక్మిణీదేవి పేరుననే కాదు బంగారము
 సువర్ణచ్ఛాయతో, స్వర్ణహస్తములతో
 పరిపోషించింది ఈ కళానందనాన్ని
 నాట్యము నేర్చి వేదికపై అభినయించింది
 తన అచరణనే ఆదర్శము చేసింది
 వ్యక్తులు కులమైనారు, సంఘమైనారు.
 సామాన్యమైనది దశాబ్దాల ఆదరణ పొంది
 శాస్త్రీయశోభను పొందింది
 ఆత్మ కళలో వికసించింది
 శ్రద్ధ నృత్యముతో మేళవించింది

భక్తి సౌందర్యముతో సంగమించింది
 ఆనీ బెసంటు అరండేలుల ఆశీస్సుల పొందింది
 రసజ్ఞుల సాధువచనములకు
 ఉత్సాహముతో పొంగింది,
 భారత కళాక్షేత్రం వివిధ ప్రాంతాల
 సంగీతముతో నాట్యముతో
 పాతక్రాంతల కలయికతో
 ప్రాక్ పశ్చిమ సంగమగ
 వర్ధిల్లాలె నూతన అర్ధశతాబ్దిలో
 ఏకవింశతి శతాబ్దములో
 24-2-86న రుక్మిణీదేవి
 దివంగతురాలైనది
 ధన్యరుక్మిణీదేవి
 నాట్యచైతన్యానికి మేల్కొలుపుపాట పాడింది
 కళాజగత్తులో ప్రళయిని పొందింది.

21-1-86

నెల్లూరు

వంగవిభజన స్వదేశీక్షిద్యమముగ తేలింది
 జలియన్ వాలా సత్యాగ్రహముగ ప్రస్ఫుటించింది
 అఘాతాలు సోపానాలయ్యాయి
 గట్టిగ కొట్టిన కందుకా లై ఎగిరాయి
 దేశమంతటా దేశభక్తి చిచ్చు రగిలింది
 కాంగ్రెసు నాయకత్వములో
 గ్రామీణప్రాంతాలు మహిళామండలాలు
 నూతనస్పందనతో జాగృతమైనాయి.
 అపూర్వసంచలన! దేశభక్తి వాయువులనే పీల్చారు
 ఉప్పుసత్యాగ్రహముతో క్రొత్తమలుపు తిరిగింది
 శాసనోల్లంఘన, త్యాగాలకు గురియగుట
 వీరలాంఛనమయ్యింది
 ఎందరెందరు ఎట్టి ఎట్టి త్యాగాలు చేశారో
 తలచిననే మనసు వుప్పొంగుతుంది
 దేహము రోమాంచితమగుతుంది.
 జైలుబయట, జైళ్ళల్లో ఎంత దీక్షను
 పట్టదలను ప్రదర్శించారో!
 అహింసాధర్మముమీదే పోరు నడిచింది
 సత్యాగ్రహము ప్రజాయుధముగ తేలింది
 ఊహించని ఫలితాలు ప్రాప్తమయ్యాయి.

ఆ త్యాగధనుల పేరులు
 చరిత్రపుటలలో లేకపోయినా
 వీరస్వర్గపు మండపాలలో
 సువర్ణాక్షరములతో చెక్కబడే ఉన్నాయి.
 పేరులు మాసినా అమరవీరులే వారు.

వీరయోధులకు నమస్కరించి
 శతాబ్దితృవాలను తిలకించాను
 హృదయము పునీతమయ్యింది.
 త్యాగాలతోనే కాంగ్రెసు ఘటితమయ్యింది.
 శక్తివంతమైనది
 జనార్థవము తరంగితమై ఎగిసింది
 పదవులు కావు కాంగ్రెసును పెంచింది
 అహింసాయుత జనోద్యమాలే.
 అకుంతిత దేశభక్తి రసాలను ఎగజిమ్మింది
 విప్లవాత్మక చరిత్రాత్మక యుగమది.
 ద్వేషాలు లేకనే పెత్తనం మారింది
 రాజులపెత్తనం పోయి ప్రజల పెత్తనమయ్యింది
 అర్ధరాత్రి స్వరాజ్యపతాకము
 జనరాజ్య అరుణోదయముగ భాసించింది.

ఆ వీరసింధువులో
 నేనూ బిందువుగా ఒదిగాను ఎదిగాను.
 అది చాలదా నా జీవితపు పొంగుల పొంగించడానికి
 నా గతజీవితాన్ని ప్రజలు విస్మరిస్తారు
 నా పదవులు కాలపులినాల్తో కూరుకుపోతాయి
 నా గ్రంథాల పరిమళాలు వనములో పలచబడిపోతాయి
 అయినా నాకెందుకు అసంతృప్తి?
 నా పాత్రను నేను నిర్వహించాను
 చిత్తశుద్ధితోనే వీరజీవితాన్ని గడిపాను.
 స్వతంత్రసమరములో, సహస్రశిఖర సైనికులలో

నేనూ ఒకడను అనే సంతృప్తి
నా మనస్సును ఆనందపరుస్తూనే యున్నది,
స్వరాజ్యము సాధించి తెచ్చిన కాంగ్రెసు నాది .
దాని త్యాగస్మృతి మాలికల కంఠమున వహించి
శతవర్ష ఉత్సవముల ఆనందాన్ని పొందాను.
ధన్యోస్మి అని చింతన చేస్తూ, తిరిగి ఇల్లు చేరాను.

4-2-86

నెల్లూరు

భవభూతి

“ఎవరో కొందరు ఇప్పుడు
నన్ను చిన్నచూపు చూస్తున్నారు.
కారణము వారికే తెలుసు.
కాని, నా కావ్యరచన వారికై కాదు
పుట్టగలరు, నన్ను మెచ్చే
సమాన ధర్మ సహృదయులు
కాలము అనంతము, పృథ్వి విశాలము.”
అని భవభూతి ఉత్తర రామ చరిత్రలో
ఎందుకన్నాడో
సమకాలీన పండితుల యెడ ఆగ్రహమును
మెత్తని కోపముతోనే వెల్లడించాడు.
భవిష్యత్తు కవాటముల తట్టి
పుట్టియున్న వారలకన్న,
పుట్టబోయే వారే మేలు అను
విశ్వాసమును ప్రకటించాడు.
నేటి వారు ఈర్ష్యతో అసహిష్ణువులై
నిర్దయతో ప్రవర్తిస్తుండ
రేపటి వారు వ్యక్తితో నిమిత్తము లేక
నిష్పక్షపాతముతోనే
నా గ్రంథముల పరీక్షింప గలరు.
రసాస్వాదన చేయగలరు.

గుణముల గ్రహింపగలరు.

భిన్న స్థితులలో కరుణరసమే

ప్రధానమైనదని గ్రహింపగలరు

శృంగార రసము

తాత్కాలిక ఆకర్షణతో ఉన్నా

విలాస మోహముల ప్రేరేపించినా

కరుణరసము చిత్తమును ఆర్ద్రమొనర్చేది

కన్నీరు కార్పించేది

అని తెలిసికొనగలరు.

అట్టివారు ఎప్పుడో ఎక్కడో పుట్టకుందురా?

నా కావ్య సుగంధమును మూర్ఛిని మెచ్చకుందురా

అను ఆత్మ విశ్వాసమును ప్రకటించెను.

అటనట బాణుని ప్రశంసలు

విరివిగ కాళిదాసుని నాటక ప్రదర్శన యోగ్యతలు

వింటూ వచ్చాడు.

తన మాలతీ మాధవీయం, మహావీర చరిత్రల

దూషణలు చెవి పడుచునే వచ్చాయి.

అదుపులో ఉంచుకొన్న ఆగ్రహ అనుభూతిని

ఉత్తర రామ చరిత్రలో వెళ్ళపుచ్చాడు.

ప్రస్తుత నైరాశ్యమును

భావి ఆశను ప్రకటించాడు.

ఊహించిన రీతే

భవిష్యద్వాణి యథార్థమైనది.

అచిరకాలములోనే

ఉత్తరరామ చరిత్రలో భవభూతి

అధిగమించాడని పేరు వచ్చినది.
 కాళిదాసుకు కుడి ఎడమల కవి
 భవభూతేయని ప్రశస్తి వచ్చింది.
 శతాబ్దాలు గడిచాయి.
 సమకాలీనుల కవిమర్కనలు అంతమైనాయి.
 సంధ్యాగోధూళి వలె, నిశ్శబ్దముగ
 పుడమిపైవడి, చీకట్లలో కలిసిపోయాయి.
 భవభూతి ధీదీపులు సాహిత్యవియత్ లోకములో
 తరుగులేని వెలుగుల వెదజల్లుచునే ఉన్నాయి.

వర్తమానము వలదన్నా
 భవిష్యత్తు సింహద్వారాల తెరచి
 సాహిత్య వేదికపైకి ఆహ్వానించింది
 నీరాజునాల అమూల కాంతులతో.
 అమర సింహాసనమున
 సుశోభితుని చేసింది
 కాలము తగు సమయాన
 తగిన తీర్పునే ఇచ్చింది.
 విమర్శకులు దుమ్మువలె అడుగున పడ్డారు.

6-2-86

నెల్లూరు.

ఈ నై రాశ్య-ఆశావాదములకు వ్యతిరేకముగ
రపిండుడు విశివ యేట
ఎంత ఆత్మవిశ్వాసమును ప్రకటించెనో పరికించుడు.

నేటి నుండి శతవర్షముల పిదప
ఎవడవు నీవు చదువుచున్నది కూర్చుని
నా పద్యముల కుతూహలభారుడవై.
నేటి నవ వసంత ప్రభాతానందపు
లేశ మాత్ర భాగమైన
నేటి ఏ పుష్పములనైన
విహంగముల ఏ గానములైన
నేటి ఏ అరుణ రాగములనైన
అనురాగమున సిక్తమొనర్చి
అనువజాలకున్నాను నీ కరములకు.

నేటి నుండి శతవర్షముల పిదప
ఇప్పుడు పాడుచున్నది ఎవరు
ఆ నూతన కవి మీ గృహముల?
నేటి వసంతపు ఆనంద అభివాదముల
వంపుచున్నాను అతని కరముల.
నా వసంత గానములు
నీ వసంత దినముల
ధ్వనిత మగుగాక శ్రవణకాలము.

ఫిబ్రవరి 1895లో

వ్రాసింది

అప్పటికే 16 సం॥లకు పైగా
 రచనలు చేయుచుండిన రవీంద్రుడు
 నిజ సామర్థ్యమును గుర్తించుకొని
 నిండు విశ్వాసముతో, నూరుయేడుల తర్వాత
 జన్మించిన నవ కవిని ఉద్దేశించి
 పలికిన నమ్మకపు పలుకులవి.
 అప్పటికి శాంతిని కేతన స్థాపన కాలేదు.
 గీతాంజలి కవితలు వ్రాయలేదు.
 నోబెల్ బహుమానము ప్రాప్తము కాలేదు.
 ప్రపంచ సాహిత్య వర్యుటనలు ప్రారంభింపలేదు.
 అయినను ఎంత విశ్వాసమును ప్రకటించెను!

ప్రతిభాకోరకము ప్రస్ఫుటింపగలదని
 సుగంధములు సభ్య భాషావనములలో
 వ్యాపింపగలవని
 అంజలి ఘటించిన గీతా స్వరములు
 అన్ని ఖండములలో ముఖరితము కాగలవని
 రాగ రంజితమగుచున్న
 అరుణోదయ దిగంత కపోలములకు ముగ్ధుడై
 భవిష్యత్ ద్రష్టగా ఊహించిన ఊహాబిందువులవి.
 సమకాలీన సన్మానములు సత్కారములు
 రాజమర్యాదలు ఏ యుగమున ఏ కవికి
 ప్రాప్తము కాలేదు రవీంద్రునికి వలె.

భీకర సంగ్రామ సంక్షుభితమై
 వినాశ వాయువులు వీయుచుండిన

పశ్చిమ దేశీయులకు సంజీవనీవలె
 తోచెను రవీంద్రవాణి,
 దురహంకార జాతీయోన్మాదులకు
 విశ్వభారతి సాంస్కృతిక సందేశము
 ఆత్మస్వాంతనముగ ఊరడించెను.
 రెండు దేశములకు జాతీయ గీతముల నొసగి
 శతకోటి కంఠములలో నినదించు స్వరాలు
 కపింద్రుని స్వాతంత్ర్య పిపాసను వెల్లడించెను.
 నృత్యానికి కులీన మర్యాద నభిషేకించి
 కళకు మృదుల చరణాశ్రయము లభ్యము చేసిన
 శిల్ప నవచైతన్య వైతాళికుడు.
 సర్వకళా ప్రపూర్ణుడై,
 కళా దేవతామతల్లుల ప్రియ సంతానమై
 గౌరవ కీర్తిసంపదలతో రాణించిన వాడు రవీంద్రుడు.
 ప్రపంచ సాహిత్య పారితోషికము
 మరి ఏ యితర భారతీయునికి ప్రాప్తము కాలేదు.
 సర్వతోముఖ ప్రజ్ఞాశాలియై
 అద్వితీయ కళాభిజ్ఞుడుగ విరాజిల్లెను.

ఎంత మంది సాహిత్యవేత్తలు
 తమ సాహిత్యము శతవర్షములు
 సజీవముగ నుండి పుట్టని తరాల
 ఉత్తేజ పరచగలదని
 విశ్వసించి ప్రకటింపగలరు?
 సమకాలీన ఉపేక్షా శీతల వాయువుల తట్టుకొని
 నిత్యవసంత ఆహ్లాద ఆతపములలో

నీశ్చింతగ విహరింపగలరు?
శతవర్షముల ఆయువు మానవ శరీరములకు
సామాన్య సాహిత్య కావ్యములకు
అధిగమించిన వారు
అమరులు, చిరంజీవులు.

7-2-86

నెల్లూరు

నెమలి

పిక కూజితము మధురమని
పంచమ స్వరమున పాడునని
సంయోగ వియోగములలో
ఉద్దీపన కలిగించునని
సాహిత్యములో విరివిగ చదువుచునుంటాము.
వసంత వైతాళికుడు కోకిల
వసంత గ్రీష్మ ఋతువులలో పాటలు వింటాము
తర్వాత కోకిల ఏమగునో తెలియదు
ఆకాశములో ఎగిరే పక్షికాదు
భూమి మీద నడిచే పక్షికాదు.

నెమలి భూమిపై తిరిగే
పక్షియనే చెప్పొచ్చు.
మధురమైన కంఠధ్వని కాదు
కూతను కేక అని అంటాము.
కాని దీర్ఘ పింఛముతో చాలా అందమైన పక్షి.
రంగు రంగుల వక్షులెన్ని ఉన్నా
నెమలి వంటి అందమైన పక్షి వేరే లేదు
పక్షి కన్నా, తోకే అందముగా ఉంటుంది.
తోకలోని కన్నులను ఎంత రమ్యంగా
రంగులతో తీర్చిదిద్దాడు విశ్వ శిల్పకారుడు.

మబ్బుల కాలములోనే నర్తించే పక్షి,
 లయ తప్పక, తదేక ధ్యానముతో
 నాట్యము చేసే పక్షి వేరు లేదేమో!
 వర్షముతువుతో బాంధవ్యాన్ని నెరపుకొన్నది
 రమణీయ పింఛముతో
 రసార్ద్రమగు చిత్తముతో
 నాట్యముచేసే పక్షి మయూరమే.
 అద్భుతమైన సౌందర్య సృష్టి
 అనే చెప్పవచ్చు.
 ఆకాశము మీద ఇంద్రధనుస్సు
 భూమిమీద నెమలి
 వర్ణముల సమాహారమని పిలవొచ్చు.
 వర్ణసంకరమన్నా లోపములేదు.

పురాణ ప్రసిద్ధమైనది నెమలి
 కుమారస్వామి వాహనము నెమలి
 షణ్ముఖ, వేలాయుధ, మురుగ
 అని ప్రేయముగ కొలుస్తుంటారు.
 తమిళప్రాంతములో ఇష్టదేవత
 ఆరుముఖాల కుమారస్వామే.
 రాక్షస సంహారమున
 ఎనలేని కీర్తిని పొందినవాడు.
 సంహారసమరములో సాయముచేసినది
 ఇతని వాహనరాజము మయూరమే.
 పౌరాణిక ప్రశస్తిని, దేవతల స్తుతిని

పొంది ప్రముఖపాత్రను వహించిన పక్షి

నెమలి ఈకెను ధరించని

బాలకృష్ణుడు లేడు.

ఎందుకో నందకిశోరునికి

దానిమీద అంత బాంధవ్యప్రీతి

మనోహరమైనదనే కావొచ్చు.

కృష్ణరథానికి ధ్వజమువంటిది బర్హము

చేతిలో మురళి, తలపై నెమలిఈకె

వహింపని బృందావన కృష్ణుని ఊహింపలేము.

వేణువులోని స్వరములు

బర్హములోని వర్ణములు

మేళవించి మిత్రత్వమును పొందాయి

చెవులకు ఇంపు కన్నులకు సొంపు కలిగించాయి.

సాంప్రదాయ శాస్త్రీయగాథలలో

పెద్ద పేరును పొందినది నెమలి.

బహువర్ణముల కూడికతో

అత్యంత రమ్యమైన పింఛముతో

కడు అందమైన పక్షియని

నిస్సందేహముగ చెప్పవచ్చును.

జాతీయపక్షిగ ప్రభుత్వము గుర్తించింది.

నట్లుపపిట్టగా అద్వితీయస్థానము పొందింది.

స్వప్రస్వరాలలోను షడ్జమముగ రూపొందింది

సంగీత శాస్త్రమునకు స యే ఆదిగదా!

మేఘదర్శనమున హృదయము పులకితమగునేమో
భాద్రమాస జలదములచే రసప్థావితమగునేమో
ప్రకృతి ఒసగిన రమ్యసంపదే మయూరము
వివిధ సృష్టిసౌందర్యములలో
ప్రముఖమైనదే మయూరము
అందులకే ప్రజపాలుని
వియ్యము పొందింది మయూరము.
కుమారుని వాహనమయ్యింది మయూరము.

27-2-1986

శిశీ

కోకిల

పక్షులలోనూ కులాలున్నాయా?
హెచ్చతగ్గులున్నాయా
హంస గొప్ప, కాకి హేయమా!
కోకిలపాట, నెమలి అందం
తలుస్తుంటాము
సాహిత్య రసములలోను
అట్టే ప్రతిబింబిస్తాయి.
మానవులలోను అంతే
తెల్లవారు, పచ్చవారు, నల్లవారు
గోధూళిరంగువారు అంటూ
భేదాలున్నాయా
జంతువులలో చెట్లల్లో
ఖనిజాలలో అంతస్థులున్నాయి.
ప్రకృతే అట్లా సృష్టించిందా
మనస్సులో మనము ఏర్పరుచుకొన్న తేడాలా
ఏమిటో ఈ సృష్టి రహస్యము
ఎంత బహుశత్యము. ఎంత విభిన్నత్వం
ఎంత పరస్పర వ్యత్యాసం.

సాహిత్యలోకములో కోకిలదే ప్రముఖ పాత్ర
కవులు కోకిలల వర్ణించినంత

మరి ఏ పక్షిని పొగడలేదు.
 కోకిల దర్బారులో కవులు స్తోత్రపాఠకులు
 ఆస్థాన కవులు.
 కోకిల లేని వసంతము లేదు
 కోకిల పల్లవి లేక
 వసంత వనపల్లవములు చిగిర్చవు.
 విరహ జనులు పీడించేది పిక కూజితాలే
 మన్మథునికి శుకము వాహనము
 మకరము ధ్వజము, మీనము కేతువు.
 పుష్పములు బాణాలు.
 విరహాగ్నిని ఊదడానికి కోకిల కూత కావాలె.
 మన్మథుని నాటకములో గెడ్డు ఆర్దిస్తు కోకిల
 బహిరంగముగ కాన్పించదు.
 భూమిమీద నడవదు, ఆకాశములో ఎగురదు.
 పల్లవముల పర్దాలోనే పాడుతుంది.
 పర్దానక్షిన్ వలె కుతూహలాన్ని పొచ్చింపు చేసేది.

 కనిపించినా, అందముగ కాన్పించదు.
 అందాన్నంతా గొంతులోనే దాచింది.
 ఒంటిమీది అందాన్ని మూటగట్టి
 కంఠములోపల మూత వేసింది.
 శివుడు కరకంఠుడైతే
 కోకిల కలకంఠము అయినది.
 ఎంత మధురమైన ఆహ్లాదమొనర్చు
 కూజితము అది!

బుల్ బుల్ తియ్యని గొంతని పేరు
 స్కైలార్కును ఇంగ్లీషు కవులు నుతించారు
 అంతర్జాతీయ సంగీత స్పర్థలో
 ఏ పక్షికి ప్రథమ స్థానమో!
 అన్నిటిని విన్నవారే చెప్పాలి.
 నాకు తెలియదు. దేశాభిమానముతో
 నా మొదటి ఓటు కోకిలకే ఇస్తాను.
 అపరిచయమైన దానికన్న,
 పరిచయమైన కోకిలను
 అభిమానించుట న్యాయమే గదా!
 నేను కోకిల పార్టీ వాడిని
 అందానికి, నృత్యానికి
 నెమలికి ఓటు చేశాను.
 కంఠమాధుర్యానికి కోకిలనే
 వరించు కొంటాను.

ఎన్నికలో తన మన ఉంటాయి గదా!
 నాది సంకుచిత దేశాభిమానమో
 స్వార్థపక్షపాతమో కాదనే నమ్ముతాను.
 కాని ఏడాదిలో చాలకాలము
 ఎక్కడ ఉంటుందో
 తెలిసికోవాలని కుతూహలము.
 పాండవుల రీతి అజ్ఞాతవాసమా!
 పరదేశగమనమా
 లేక మూగగా ఉండిపోతుందా!
 వసంతాన్ని పేరంటానికి పిలుచుకవస్తుంది.

వసంతవనాలే, విహార భూములు
 వసంత రథచోదకుడు కోకిల.
 కోకిల స్తుతిపాఠకులు కవులు
 ప్రణయబంధువుల, విరహజనుల
 సినిమాతీసేవారు కవులు
 ఆమ్రవల్లవ కషాయకంఠాలు కవిచమత్కారాలు
 శతాబ్దాల సాహిత్య సంప్రదాయాలు.

వాస్తవాలు, స్తవాలు
 వాస్తవాలుకాని కల్పనలు ఉండాలి
 ఆభరణాలుగ కవితాసుందరికి.
 కవితాసుందరి దీనగా ఎప్పుడు ఉండదు.
 నగ్నత్వం సత్యానికే, కవితకు కాదు.
 అలంకారాలు, ఆభరణాలు, మైపూతలు
 అత్తర్లు, వేణీవినోదాలు ఆ హేలావిలాసినికి.
 కవిత సామాన్య కాదు, నెరజాణ.
 నెరజాణ సువర్ణభుజములపై
 సొంపుగ వాలేది కోకిల
 వంచమమున నవ్వేది కోకిల
 కోకిల సాహిత్యసంపద మర్యాద.
 వసంత విపిన పవనములతో
 శృతికలిపే వర్ధానషీన్ కోకిల.

29-3-86

మద్రాసు

నందన వనము

సమస్త జగత్తులో మెరుగైనది హిందూస్థానము

మేము కలస్వనముల విహంగములము

అది మా నందనవనము

అని కవిచంద్రుడు ఇక్ బాల్ ఏనాడు నుతించెనో

జన్మభూమిని పలువురు పలువిధముల

ఊహించిరి, కీర్తించిరి.

ఉద్దూకవి నందనమని ఏ తన్మయత్వమున

పులకితాంతరముతో పాడెనో!

వనమున ఎన్ని రమ్య దృశ్యాలు

ఎన్ని ఋతుశోభలు, ఎన్ని వర్ణములు ఎన్ని సౌరభాలు

ఎంత కవితాత్మకమగు ఉపమానము!

పూలతోట ఏకజాతి ప్రసూనములతోనే

కొంగును నింపుకొనవచ్చును.

మల్లెలు, గులాబీలు, చేమంతులు, బంతిపువ్వులు

రకరకములైన రంగులతో

సమస్త పుష్పప్రపంచము

మనోహరముగా కాన్పింపవచ్చును.

పుష్ప సంగీతము ఏకస్వరతంబూరా కారాదు.

శతతంత్రుల వివంచి కావలెను.

సంగీతము భిన్నస్వరముల సమాహారము.

సౌరభ సౌదామినుల దీప్తి ధామము.

కలయికల కూర్పులు, మాపులు
తగ్గింపుల స్వరస్రవంతుల ప్రయాగ.
అదే కవి కల్పన, మనోజ్ఞ ఊహ
శబల భావ మంజరి.

భాగోళికముగ సమీక్షించిన
ఎన్ని భిన్నత్వాలు.
ఉన్నతగిరి శిఖరాలు ఎచ్చట కలవు
కరగని మంచు వేలవండ్లుగ
ఎచ్చట పుంజీభూతమాయెను.
సాంద్ర అరణ్యములు, ఎడారులు నదీతీరాలు
మూడు సముద్రాల పులినతీరాలు.
ఉదయించే సూర్యబింబమును దర్శించే తరంగాలు
క్రంకేరవికి నమస్కరించే కిమ్మీర సాగరవీచికలు
అర్కునికి సుప్రభాతాలు పాడే సాగరికలు
జోలపాటలు పాడి నిద్రపుచ్చే
సింధు కుమారీ కంఠాలు
ఒక చోటుననే అమరాయి?
ఎక్కువగ వర్షించే చిరపుంజీ వర్షత శిఖరాలు
మరెచ్చట దిగంత కపోలాల ముద్దిడగలవు.

ఎన్ని మతాలు, ఎన్ని ధర్మాలు
దేవుని ఎన్నివిధముల స్మరించేవారు
ఎన్నిరీతుల ధూప నైవేద్యాలు.
అరూపుని రూపవేషములతో అలంకరించెదరు
నామరహితుని ఎన్ని నామములతో స్తోత్రించి

జపమాలల త్రిప్పెదరు
 ఇన్ని ధర్మాలు ఏక కుటుంబముగ
 సహజీవనము చేయగలవు!
 పూర్వదిశకు మళ్ళి నమస్కరించువారు
 పశ్చిమదిశకు వంగి ప్రార్థనలు చేయువారు
 పూర్వజన్మ లేదనువారు
 ఉన్నదని విశ్వసించువారు
 ఏక దేశ కీర్తికి వారసులై మనగలరు?
 శిక్కులు, జైనులు, అగ్నిపూజారులగు ఫారసీవారు
 మన ప్రత్యేకత. ఈ తోటలోనే ఉన్నవారు.
 ముస్లింలు, క్రైస్తవులు, బౌద్ధులు
 ఇతర దేశములలోను వసించువారే
 పేరు మాత్రము హిందూస్థానము
 అన్నిమతాలకు ఉయ్యెల, వాసస్థానము,
 మాతాలు వేరు, దైవము ఒక్కడే
 స్వరాలు వేరు, సంగీతబ్రహ్మ ఒక్కడే
 పువ్వులు వేరు, తోట ఒక్కటే
 తోటలో అటనట ముళ్ళకంచెలు ఉన్నాయి
 కులాలు ఉన్నాయి, అస్పృశ్యులు ఉన్నారు.
 నిజమే ఇది శావప్రాప్తమైన గ్రహణమే.
 గ్రహణము పౌర్ణమికే వచ్చేది. త్వరలో తొలిగేదే.

ఎన్ని భాషలు! ఎన్ని రకాల పిట్టలు
 తమ జిలిబిలి పలుకులతో
 వనాన్ని రోమాంచిత మొనర్చేవి
 ముద్దు పలుకులతో మేల్కొలిపేవి

వికసించిన భాషా ప్రసూనాలు
 మొగ్గలగనున్న గిరిజన భాషలు
 అన్నీ వన శోభను పెంచేవే
 భాషల భాష సంస్కృతము
 వేదరుక్కుల ఘోషించింది ఇచ్చటే
 పాళీలో సంఘం శరణం గచ్చామి
 అని కీర్తించింది ఇచ్చటే
 సాగర తీర భాషలు, హిందీ-ఉర్దూ
 కంఠహారాలుగ వెలసినది ఈ ష్టేత్రముననే.
 ద్రావిడ భాషలు ప్రత్యేకతతో వర్ధిల్లింది
 దక్షిణ ప్రాంతాలలోనే.

ఎన్ని భాషలో, దాదాపు అన్ని లిపులు.
 ఎంత అక్షర రమ్యత, ఎన్ని సాహిత్యోత్సవ దీపాలు
 సకల భాషా దళాలు విచ్చితేనే
 సమగ్ర సంస్కృతీ సౌరభాలు విస్తరిస్తేది.
 భారత వియత్తలము
 రమ్య కాంతిపుంజములతో మెరిసేది.
 ఎన్ని సంగీత వద్దతులు.
 స్వల్ప వ్యత్యాసములతో రససుధా ధారలు
 నాదబ్రహ్మ పాదాభిసక్తము చేసే
 స్వరధునీ శీకరాలు.
 కిన్నరులు, గంధర్వులు ఈర్ష్యపడే
 శ్రావ్య సంగీత స్వర సౌభాగ్యాలు.
 జానపద గేయాల తియ్యని దరువులు
 శాస్త్రీయ మేళకర్తలు, జన్యరాగాలు

ఎన్ని తాళవిశేషాలు, ఎన్నివాద్యాలు
అపార సంగీత పారావారము
పొంగిన పుణ్యభూమి.

ఎన్ని నృత్యపాదవిన్యాసాలు
హస్తముద్రలు. నయన సంచారితాలు
భూ విశేషాలు, మానవశరీరము
ఎన్ని వంపులతో కుదింపులతో
గతి విశేషాలతో. పాదతల తాళవ్యత్యాసాలతో
నటరాజుకి మోదము కూర్చ గలవు
ఆదిమ జాతుల సహజ సరళ నృత్య పరిభ్రమణాలు
వంజాబీల పౌరుష బంగడో వినోద దరువులు
రాజస్థాన్ చిత్రనృత్య తమాషాలు
మణిపుర లలిత మనోజ్ఞహస్త విశేషాలు
కథకళి నాటకీయ అభినయ నృత్యాలు
కథక్ రమ్య లయలు, గజ్వెల గుసగుసలు
భరతనాట్య, కూచిపూడి, ఒడిస్సీలలో
రమణుల రమణీయ శిల్పమూర్తులు
స్తంభించిన లాస్య లావణ్య లహరులు
రుతువులే నారీరూప శోభలై వెలసెదరు.
చంద్రకళలే ఊర్వశులై
కళాంబుధి తరంగితమొనర్చును.
సౌందర్యమే కళయై
హృదయ డోలికలమీద ఊగునో,
స్వప్న స్మిత సుందరులు జీవకళాపరాక్రమ్యగ
మెరసెదరు!

ఎంత నైపుణ్యము, ఎంత తారతమ్యము
శరీరాంగముల గుప్త కళావిలాసాలు

భిన్న ఆకారాల కట్టడాలు.
అపూర్వ శిల్పవైభవాలు
శిలలు శిల్పస్పందన పొందాయి.
శిలలు కళామంజరులై ప్రస్ఫుటించి
మందస్మితాల క్రుమ్మరించాయి.
తాజ్ మహల్, ఎల్లోరాలు జగత్ ప్రసిద్ధాలు
దిల్ వారా ఆబూ జై నమందిరాలు
మధుర, రామేశ్వర దేవాలయాలు
స్వర్ణ గురుద్వారాలు, గోవాలోని చర్చిలు
విశాల మసీదుల ప్రాంగణాలు,
ప్రపంచ విస్మయవినోదాలె.
కళాసౌరభాలతో గుబాళించేవే.
శతాబ్దాల శాస్త్రీయ వైభవాలతో
ఆధునిక విస్మయ నయనాలకు కనువిప్పు కలిగించేవే
ప్రాచీన సభ్యతను స్మరణకౌగిలితో చేర్చేవే
ఆగామి శతాబ్దాల సభామండపాలలో
శిలా శిల్పకరాలు గంటల మ్రోగించేవే
ఎన్ని రకాల ఆభరణాలు, చీరకట్టులు
ధోవతికట్టులు, పైజామాలు!
కాశ్మీరులో వేషము వేరు
కేరళలో, అస్సాంలో వేరు
శీతోష్ణాదులకు తగిగ మార్పులే.
ఆహారాలు వేరు, తినుబండారాలు వేరు
అన్నం తినువారు, రొట్టెలే తినువారు

చేపలుతినే బ్రాహ్మలు, ఉల్లికూడా ముట్టినీవారు
ఎన్నిరకాల రుచులు, మధురిమలు.

ఆధునిక నగరాలు

యుగాలు మారని మన్మథాంతాలు

పాతకొత్తల కలయికలతో

శతాబ్దాల సహజీవన సమ్మేళనలతో

ఎన్ని ఆచారాలు, ఎన్ని సంప్రదాయాలు

ఎన్ని వ్యత్యాసరూపాలు!

చెట్లు వేరే వేరే

కాని తోట ఒక్కటే

వేళ్లను బిగించుకొని, ఊడల దింపుకొని

కొమ్మల ఎత్తుకొని ఎన్ని అందమైన చెట్లవరుసలు

మెత్తని చిగురులు, విచ్చని మొగ్గలు, చక్కని పువ్వులు

రకాల రంగులు, హాయిని కూర్చే వాసనలు.

విపిన చైత్రపవనాలు, శ్రావణ మేఘాలు

జ్యోత్స్నావిహ్వల రజనులు

అరుణ ప్రభాతాలు సంద్యలు

మన స్వప్నసీమ, సువర్ణభూమి

పుణ్య వసుంధర. వందేమాతరం

అదే మన హిందూస్థానము

అదే మన పువ్వులతోట

అదే మన ఆనంద నందన వనము

కల కంఠముల శకుంతలము మనము,

సారే జహానే అచ్చా హిందూస్థాన్ హమారా
హం బుల్ బుల్ హై ఉస్కి
ఎ గుల్ సితా హమారా
అమర్ హో హింద్ హమారా
జిందాబాద్ వతన్ హమారా

19-5-86

మద్రాస్

స్వప్న భూమి

వాస్తవికతను ఉన్నత శిఖరతుషారాలకు
కొనిపోయి
కల్పనా చందనమును అలమి
కవితాత్మకముగ దర్శించుట
ఉన్న దానిని ఊహావక్షముల తొడిగి
మనోజ్ఞముగ చిత్రించుట
శిలను శిల్పముగ చెక్కుట
అంగములకు కళాస్పందన కలిగించుట
మాటలను రసభరితమొనర్చి
గీత మాలికలుగ అల్లుకొనుట
వీరకృపాణమును అనల శిఖలపై సానబెట్టుట
సత్యమును భావనాస్పర్శవేడితో స్పర్శించి
సువర్ణ కాంతుల చిందించుట
స్వప్నీకరణ యగునేమో!
మిథ్యను వేషభూషణతో అలంకరించుట కాదు.

కొందరు వ్యక్తులు ఉదంతములు
కొన్ని ప్రాంతములు, కాలములు
ఉన్నదానికన్న మనోహరములు రమణీయములుగ
స్మరణ వీధులలో నిలిచిపోగలవు,
శతాబ్దములు స్తబ్ధముగ హఠయోగముతో ఉండి

హఠాత్తుగ నూతన చైతన్యముతో స్పందించగలవు
 వనమును వసంతానిలము గగుర్పాటు చెందించినటుల
 తిమిరరాత్రములో చంద్రుడు మేల్కొని
 చందన చర్చిత మొనర్చినటుల.
 చైతన్య ప్రభువు, రామకృష్ణ పరమహంస
 అరవిందయోగి వంగ భూమిలోనే జన్మించిరి.
 ఆధ్యాత్మిక చింతనలచే
 తేజో మూర్తులుగ ప్రకాశించుచున్నారు.
 కాల వియత్తలమున, భిన్నరాసులలో
 వారి వారి విశిష్టతలతో ప్రభావములతో
 వెలుగుచున్నారు.
 ధ్రువతారలై అస్తమించని కీర్తుల వెదజల్లుచున్నారు.
 రాజా రాంమోహనరాయి
 ఈశ్వరచంద్ర విద్యాసాగరులు
 నంపు సంస్కర్తలు, దూరద్రష్టలు.
 సమాజమును పీడించుచున్న
 మూఢాచారముల తొలగింప యత్నించారు.
 ఆధునికయుగ వైతాళికులు.

దేశ దాస్య విముక్తి సమరములొను
 అగ్రస్థానము వంగ భూమిదే.
 ఎందరు ఉత్సాహవంతులు ఎన్ని వీరస్వప్నాల కన్నారు
 ఎన్ని సాహస వ్యూహాల రచించారు.
 ఎన్ని రాత్రులు రహస్య మంతనముల జరిపారు
 మారు వేషములతో తిరిగారు.
 మరణముతోనే హాళి ఆటల ఆడారు
 జీవిత పశ్చెరములో ప్రాణకర్పూరమును

హారతిగ వెలిగింప చూచారు.

మరణ పాత్రలో

స్వేచ్ఛామృతధారల క్రోలి సంతృప్తిచెంద చూచారు.

నిశీథాంధకారములతో

అరుణ ప్రజ్వల ఆకాంక్షలతో

వీరోచిత త్యాగదీక్షలతో

సాహస కార్యముల సాధింప సమకట్టారు.

ప్రాణములనే ఒడ్డి పాలకులతో

ఎట్టి సంకట కఠిన కందుక క్రీడ ఆడారో

సంసార బంధన సూత్రాలను తెంచుకొని

ఉరిత్రాళ్ళను ఉత్సాహముతో పొంగిన కంఠములతో

వందేమాతరమంటూ ఆహ్వానించారో

ఏకైక పుత్రులుగ నుండి

వీరమాతల అశ్రునీ క్త మౌనాశీర్వాదముల

పొంది కార్యగుండములలోనికి దిగినారో!

ఎంత జ్వలన, ఎంత స్వేచ్ఛాలాపము,

ఎంత అకుంతత దీక్ష

వారి హృదయ సీమల మెరయు చుండెనో

మన అవగాహనా పరిధిలోనికి రాదు.

అవమాన సంకటముల సహించలేక

విప్లవ మార్గమును అనుసరించారో

మనకు ఊహింప సాధ్యముకాదు.

గూఢచారుల మోస పన్నాగాలకు

పాలకుల దౌర్జన్య చర్యలకు

అగ్రసరులు కాలేకపోయినా

రెక్కలు ముడవక, లక్ష్య దృష్టిని ఏమారక

ఏగురుచునే యుండిన వీర విహంగములు
 కారా వంగ యువకులు.
 ఎంతమంది అండమాను జైలుకు!
 ఎంతమంది ఉరికంబాలకు!
 అవి అప్రకటిత వీర గాథలు.
 అభ్యాతముగ అగ్నిగుండములో వేగిన శలభాలు
 తలచిననే దేహము రోమాంచితమగును.

గాంధీయుగము నుండి
 సుభాష్ చంద్రుని జైహింద్ ఉద్యమము వరకు
 ఎన్ని చిత్రవిచిత్ర ఘట్టాలు.
 వంగ విభజనలో ఎన్ని నిస్సహాయ ఆక్రందనలు.
 లక్షల మందికి ఎంతటి కఠిన నిష్ఠుర అరణ్యవాసాలు
 ఆది సమకాలీన ఇతిహాసము.
 ఊహాజనితమైన పుక్కిటి పురాణము కాదు.
 స్వప్నాన్ని కూడా పులకితమొనర్చే
 సాహస గాథలు, విహ్వలపరచే విషాదాలు
 పునీతమొనర్చే త్యాగ దీక్షలు.

సాహిత్య వాటికలలో
 అక్షరోత్సవ ఊరేగింపులలో తేజోమూర్తులుగ
 వెలసినవారు ఎందరెందరో!
 బంకిమ చంద్ర, శరత్ చంద్ర
 మణి మౌళిగ దీపించిన విశ్వకవి రవీంద్ర
 సంగీత సాహిత్య సంగమమై
 నాటకాల నృత్యాల మేళవింపై

కథల, నవలల కూడలియై
 ప్రాచీన, అర్వాచీన సంప్రదాయ
 ప్రగతి స్రవంతుల ప్రయాగయై
 తూర్పు పడమరల కవాటమై
 రుషివరుల చింతనామృతాన్ని
 వైజ్ఞానిక పాత్రలో అందిచ్చిన
 సమాహారకర్తయగు ధీశాలి,
 సర్వ కళామతల్లుల గారాబు పట్టియై
 విశ్వభారతీ రథసారథియై
 రూపొందిన కవి చంద్రుడు, రవీంద్రుడు.
 దేశభాషలకు విశ్వభ్యాతిని అర్జించి
 నూతన స్ఫూర్తినిచ్చిన ప్రజ్ఞావంతుడు,
 వంగ సస్యశ్యామలతను కండ్లనిండ క్రోలి
 తన్మయత్వము పొందినవాడే
 వంగ భూమిని సువర్ణ భూమిగ కొనియాడినవాడే
 హిమాద్రి ఔన్నత్యాలకు, సముద్ర అగాధాలకు
 సాహిత్య సేతువుల కట్టిన వాడే.
 చిత్రలేఖనములో అజంతా వైభవాలను
 పునరుజ్జీవింప చేసిన వారు
 అవసీంద్రనాథ్ తాకూరు, నందలాల్ బోస్,
 అసితకుమార్ హోల్దార్, వారి శిష్య వర్గాలు
 చిత్రములకు నూతన ప్రాణస్పందన కల్గించిన వారు
 వంగ చిత్రకళాభిజ్ఞులే.
 నాటక రంగములోను, సినిమా రంగములోను
 క్రొత్త ఊపిరిపోసిన వారు వారే
 రమ్య అలంకారములతోను
 క్రొత్తను పుట్టించే నేర్పుతోను

దిట్టలైన వారు మరెవరు?
ఎంత శ్రద్ధాభక్తులు, ఎంత అనురాగాలు!
రసమయ కళాన్విత నేపథ్యము.
ఆధునిక విజ్ఞానయుగ మృణాళ రాజీవము.
ఎంత స్నిగ్ధ ఆత్మీయతలు, ఎంతగాఢాభిమానాలు.

నేను మొగ్గులు తొడిగినది
వంగ దేశపు పాదిలోనే.
తొలి వసంత సమీరాల తన్మయత్వము
పొందినది వంగ వన వీధులలోనే
సమగ్ర భారత మూర్తి దర్శనము
వంగ వాతాయనముల ద్వారానే
భారత భాషా పరిచయ సంకల్పము
ఆనాటి విశాఖ మాగాణములలోనే
ఇన్ని స్మృతులు, అభిమానాలు, త్యాగాలు
సుందర సంగీత సాహిత్యాలతో మేళవించి
స్నిగ్ధస్వప్నమై, మధురముగ నిలిచినదని
నిఁడు మనముతో అన్న మాటలే
వంగభూమి నా స్వప్న భూమి అని.
నికట భూతకాలాన్ని
వర్తమాన దుర్బిణీ నేత్రాలతో
పరికిస్తు పలికిన పలుకులే అవి.
వంగ భూమి మీద కవిత వ్రాయరాదా
అని సర్దాగ అన్నారు.
హృదయ కూవము నుండి చేదుకొని
అనురాగాలతో పదును చేసి

ఊహలలో చిత్రించుకొన్న
స్థిరస్వప్నాల స్మృతులివి.
చెరగిపోయ్యే నిద్రకలలు కావు
మాసిపోయ్యే హరివిల్లులు కావు.
మెలకువలో, మనస్ఫూర్తితో అల్లిన
కవితా భావ ఉత్తరీయమిది.
తెలుగునాడును అట్లా పొగడలేదని
కినుక వహించకండి.
నేనేమి చేసేది?

నాది విశ్వభారత దృష్టి
భారతీయాభిమానము

25-6-86

నెల్లూరు

